

IN DE STEIGERS

MONUMENTENNIUWS
UIT WEST-VLAANDEREN

1998 • 1

IN DE STEIGERS

MONUMENTENNIEUWS UIT WEST-VLAANDEREN

vijfde jaargang - 1998 - nummer 1

INHOUD

3

MARC RYCKAERT

Provincie koopt Fort van Beieren

6

JURGEN VANPRAET & JOHAN MAHIEU

Natuurwaarden in het Fort van Beieren

7

BENOÎT DELAEY

De schuur van de voormalige abdij Ter Doest te Lissewege

11

JEROEN CORNILLY

De Onze-Lieve-Vrouwekerk te Lissewege

13

JEROEN CORNILLY & MARC RYCKAERT

Schilderijen in het Provinciaal Hof

16

GÉRY CAPPON

Het Groot Kasteel van Loppem

20

MARC RYCKAERT

Restauratie Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk gestart

22

Kort Monumentennieuws

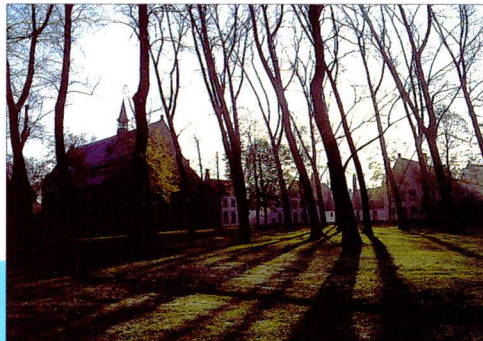
28

Boekenplank

31

GÉRY CAPPON

Vierde provinciale molenaarscursus

Provincie koopt Fort van Beieren

Weinig Bruggelingen kennen het Fort van Beieren. Nochtans gaat het om een uitgestrekte militaire versterking die slechts enkele kilometers buiten Brugge, op het grondgebied van de deelgemeente Koolkerke gelegen is. Deze relatieve onbekendheid is onder meer te verklaren door het feit dat het niet om een stenen constructie gaat, maar wel om een stelsel van aarden wallen en grachten. Bovendien heeft het fort, dat in het begin van de 18de eeuw aangelegd werd, slechts kortstondig enige strategische betekenis gehad en werd het nooit belegerd. Nog in de loop van diezelfde 18de eeuw werd het aan het verval prijsgegeven. De gronden werden deels tot weiland en deels tot bos omgevormd. De grachten slibden gedeeltelijk dicht en de aarden wallen begonnen door erosie af te slijten.

Toch zijn de contouren van het fort, met zijn typische stervormige aanleg, nog steeds goed zichtbaar op het terrein. Omdat het privé eigendom was, werd het slechts door weinigen betreden. Daardoor kon er zich vrij ongestoord een rijk biotoop ontwikkelen. Het oude Fort van Beieren, dat sinds 1976 een beschermd landschap is, werd nu door de provincie West-Vlaanderen aangekocht en zal vanaf 1999 als natuur- en wandelgebied voor het publiek opengesteld worden.

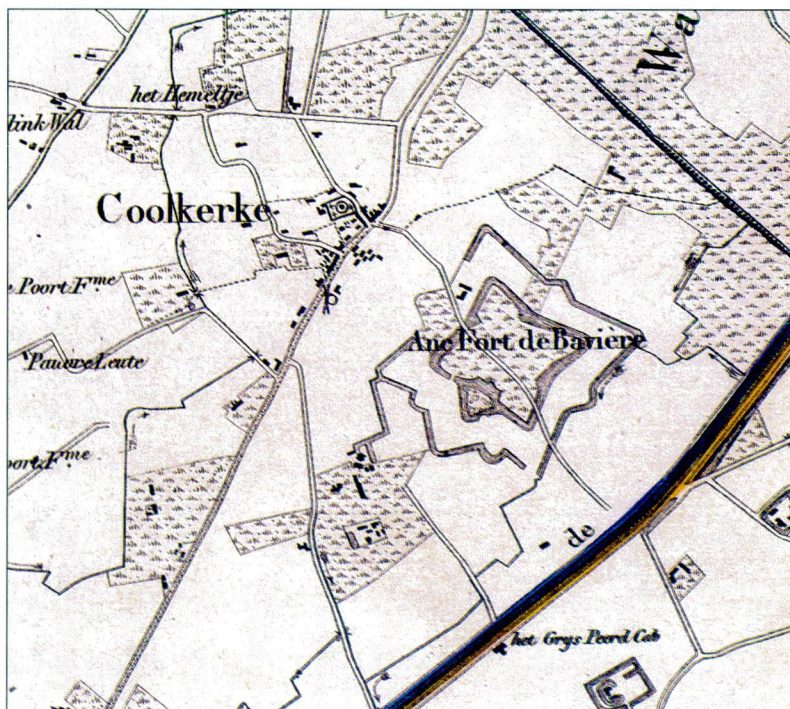
De aanleg van het Fort van Beieren heeft alles te maken met een van de vele bewogen periodes uit de Europese geschiedenis: de Spaanse Successieoorlog (1702-1713). In het najaar van 1700 overleed de Spaanse koning Karel II zonder rechtstreekse opvolger.

Twee Europese vorsten meenden, uit hoofde van hun verwantschap met het Spaanse vorstenhuis, aanspraak te kunnen maken op de Spaanse troon. De ene was de Oostenrijkse keizer Leopold I, die zijn zoon Karel als kandidaat naar voor schoof. De andere was de roemruchte Franse koning Lodewijk XIV, die alles in het werk stelde om zijn kleinzoon Filips van Anjou als Spaans troonopvolger te laten aanduiden. Laatstgenoemde won aanvankelijk het pleit: kort voor zijn dood had de oude Spaanse vorst zich laten overhalen om Filips van Anjou testamentair als erfgenaam en troonopvolger – onder de naam Filips V – aan te duiden. Dat was natuurlijk niet naar de zin van de keizer, die zijn eigen aanspraken niet gehonoreerd zag. Maar ook anderen waren allesbehalve opgetogen. De troonsbestijging van de jonge Anjou was immers een gouden zaak voor de expansionistische Lodewijk XIV, die via zijn kleinzoon zijn machtsgreep op het vasteland aanzienlijk kon versterken. Dit verontrustte zowel Engeland als de Republiek van de Noordelijke Nederlanden (of Verenigde Provinciën). Vooral de Noordelijke Nederlanden voelden zich rechtstreeks bedreigd, omdat de Zuidelijke Nederlanden – die al twee eeuwen Spaans bezit waren – volledig in de Franse invloedssfeer terecht kwamen. Tot dan toe waren deze een buffer geweest tegen het opdringerige Frankrijk. Nu kon Lodewijk XIV – die voordien al meermaals veroveringstochten in onze streken ondernomen had – zonder slag of stoot en met het akkoord van zijn kleinzoon troepen stationeren in de hele Zuidelijke Nederlanden.

Het Franse leger stond aan de grenzen van Republiek.

In september 1701 sloten de keizer en de Verenigde Provinciën een alliantie, met het doel de Zuidelijke Nederlanden te veroveren en er de Fransen te verdrijven. Het jaar daarop verklaarden de keizer, Engeland en de Verenigde Provinciën de oorlog aan Frankrijk. Eens te meer kwamen de Zuidelijke Nederlanden in het brandpunt van internationale militaire acties te liggen. Voor de zoveelste maal dreigden wij het slagveld van Europa te worden. In de grensstreek bij Sluis bezetten de Noordelijke troepen een aantal oude versterkingen uit de Tachtigjarige Oorlog, zoals het Fort Sint-Donaas en de Cantelmolinie. Daarbij konden zij rekenen

Het Fort van Beieren in het tweede kwart van de 19de eeuw. Detail uit kaartblad 2/9 van de *Carte topographique de la Belgique* door Philippe Vander Maelen (Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief, Brugge - Foto Hugo Maertens, Brugge).

op de adviezen van de bekwame vestingbouwkundige Menno van Coehoorn. Aan Zuid-Nederlandse kant kwam in het najaar van 1702 de beroemde en ervaren Franse vestingbouwkundige Vauban persoonlijk de stadsversterkingen inspecteren, waarbij hij ook Brugge aandeed. De Franse militairen die in Brugge gelegerd lagen, organiseerden ondertussen de verdediging tegen de dreiging uit Zeeuws-Vlaanderen, onder meer door de aanleg van een uitgestrekt kampement in Koolkerke. Dit was gelegen tussen de Damse Vaart en de thans verdwenen Zoete Vaart of Oud Zwin, die parallel liep met de Koolkerkse steenweg. Het kampement, waar vijf bataljons in ondergebracht werden, was aan drie zijden voorzien van een aarden wal met ravelijnen en bastions. Het kon in de richting van Damme nog extra verdedigd worden door het onder water zetten van ettelijke hectaren akkers en weilanden. Kaarten van deze legerplaats, opgemaakt door Franse *ingénieurs-géographes*, worden bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel en in het Franse Legerarchief in Vincennes (Parijs). Kort nadien, wellicht eind 1703 of in 1704, werd het kampement vervangen door een kleinere, stervormige versterking, hoofdzakelijk

Fort van Beieren: middenplein en gedeelte van de binnenste aarden wal.

bestaande uit aarden wallen en grachten. Het werd Fort van Beieren of *Fort de Bavière* genoemd. De naam verwees naar de toenmalige landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden, keurvorst Maximiliaan Emanuel van Beieren. Deze was in 1691 nog door koning Karel II benoemd en was onder Filips van Anjou in functie gebleven, ondanks het feit dat hij daardoor in een wat lastig parket kwam: willens nillens moest hij nu plots gaan samenwerken met de vroegere vijand Frankrijk. Dit heeft hij zo loyaal mogelijk gedaan, er ondertussen zorg voor dragend zijn relaties met het keizerrijk zo min mogelijk te schaden.

Het fort bestond uit een hoofdwal en -gracht met vier bastions en aan de zuidwestzijde een ravelijn. Deze laatste wordt thans 'het eiland' genoemd. Rond het geheel liep ook nog een buitengracht. De aarden wallen zijn over het algemeen nog zeer goed zichtbaar op het terrein. De hoofdgracht bestaat eveneens nog, maar is in de noordhoek, bij de hoeve Strubbe, plaatselijk gedempt. Aan de noordoostzijde is hij zeer ondiep en met moerasvegetatie begroeid. De buitengracht bestaat nog grotendeels, maar is herleid tot een smalle waterloop.

Gezien de snel evoluerende politieke en militaire situatie, heeft het Fort van Beieren slechts korte tijd zijn oorspronkelijke functie vervuld. Gedurende enkele jaren verbleven er soldaten in houten barakken en tenten. Aanvallen of belegeringen heeft het nooit hoeven te doorstaan. In 1706 werd Vlaanderen voor een tiental jaren bezet door Engelse en Noord-Nederlandse troepen, waardoor een fort gericht tegen Noord-Nederland geen zin meer had. Ook na 1715, toen de Zuidelijke Nederlanden onder Oostenrijks bewind gekomen waren, had het geen direct nut meer, al verbleven er nog soldaten tot 1748. De laatste militaire handeling die er plaats vond, was de tijdelijke opstelling van een Duitse veldbatterij tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Aan de zuidwestkant van het fort stond een kasteeltje, dat uit 1609 dateerde. In de loop van de 18de eeuw werd het verbouwd. Nadat het fort definitief verlaten was, werden de terreinen verkocht aan de kasteel eigenaar. Het kasteeltje was in de late 18de en het begin van de 19de eeuw het buitenverblijf van de douairière de Stappens de Harnes, geboren van Outryve. Deze vrijgevochten adellijke dame en succesrijke zakenvrouw was aanhangster van de Franse Revolutie en organiseerde in haar buitenverblijf geheime politieke bijeenkomsten voor een clubje van Fransgezinde, republikeinse Bruggelingen. Het gebouw werd in 1956 gesloopt, maar de bijbehorende ijskelder naast de vijver is, weliswaar in erg verwaarloosde toestand, bewaard gebleven. Ook de vervallen serre en de ommuurde moestuin bestaan nog.

Tot voor kort waren het Fort van Beieren en de aanpalende gronden, in totaal ruim 26 hectaren, eigendom van de familie van Caloen. Na het overlijden van baron Ernest van Caloen, twee jaar geleden, werd het goed

Fort van Beieren. Boven: noordelijke hoofdwalgracht met verlandingszone. Midden links: voormalig kasteeldomein, vijver en ijskelder. Midden rechts: voormalig kasteeldomein. Onderaan: hoofdwalgracht.

Fort van Beieren. Boven: hoofdwalgracht nabij het 'eiland'.

Onder: kruidlaag in het bos, met bloeiende daslook.

te koop gesteld. Na lange onderhandelingen met de erfgenamen, kon de provincie het geheel verwerven voor 29 miljoen frank. De aankoop werd door de provincieraad goedgekeurd in zitting van 30 april 1998.

Behalve het eigenlijke fort, dat grotendeels bebost is, omvat het toekomstige provinciale domein ook de site van het verdwenen kasteeltje en de voormalige kasteeltuin. Eveneens inbegrepen is de hoeve Strubbe, die in bedrijf zal blijven. In de komende maanden wordt gewerkt aan de verbetering van de toegangen (onder meer via oude voetwegen die opnieuw geopend zullen worden), de aanleg van parkeerplaatsen en het afbakenen van wandelpaden. Daarbij zal gestreefd worden naar een optimaal evenwicht tussen zachte recreatie (wandelen, joggen) en de bescherming van fauna en flora.

Marc Ryckaert

Bibliografie: R. Crois, 'Bij een kaart met versterkingen tussen Brugge en Bekaf in 1703', *Rond de Poldertorens*, XVI (1974), p. 50-56. – R. De Keyser, 'Mikhem', *Rond de Poldertorens*, VI (1964), p. 13-17. – L. Devliegher, *De Zwinstreek* (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 4), Tielt/Utrecht 1970, p. 93. – A. Van den Abeele, 'Valentin Jacoby, burgemeester van Sint-Kruis (1806-1811)', *Brugs Ommeland*, XXXII (1992), p. 37-53. – W. Wintein, 'Uit de kaart van Koolkerke', *Rond de Poldertorens*, VI (1964), p. 90-93. – W. Wintein, 'Kaart van de oude gemeente Koolkerke met een bijhorende historische schets tot 1850', *Rond de Poldertorens*, VII (1965), p. 34-35.

Natuurwaarden in het Fort van Beieren

Dankzij een afwisseling van bos, open ruimten, wateroppervlakten en hoge bermen beschikt het voormalige fort over bijzondere natuurwaarden. Ook het gesloten karakter van het gebied - vooral buiten het jachtseizoen - bevorderde ongetwijfeld het voorkomen van een aantal planten- en vogelsoorten.

Het bos bestaat hoofdzakelijk uit oude, statige Marilandicapopulieren die we ook kennen van langs de Damse Vaart. Andere boomsoorten zijn ondermeer Zomereik, Gewone Es en enkele percelen Beuk. De kruidlaag in het bos is eerder ruig te noemen met vooral Zevenblad, Kleefkruid en Grote Brandnetel. Dit voorjaar verschenen ook minder algemene soorten voor de regio zoals Grote Keverorchissen (een grote populatie van minstens 100 exemplaren), Daslook, Groot Heksenkruid en Nagelkruid. De grootste ecologische waarden bevinden zich wellicht ter hoogte van de noordelijke walgracht. De mooie verlandingszone met broekbos is hier te vergelijken met de Stadswallen van Damme. Tussen de Zwarte Elzen, Berken en Wilgen groeien ondermeer Pinksterbloem, Pluimzegge, Wolfspoot en Gele Lis.

Ondanks het beperkt aantal bezoeken tot op heden konden toch reeds een aantal opmerkelijke broedvogelsoorten worden genoteerd. De prachtige Wielewaal, die in onze provincie een echt zeldzame broedvogel is geworden, liet regelmatig zijn naam weerklanken vanuit de toppen van de populieren. Ook Groene Specht, Bergeend, Spotvogel, Sperwer en Torenvalk mogen we wellicht tot de

jaarlijkse broedvogels rekenen. Opmerkelijk zijn de verschillende waarnemingen van andere roofvogels zoals Buizerd en Boomvalk. Wellicht komen ook deze soorten in het Fort van Beieren tot nestvorming. Bijkomende inventarisaties voor zowel fauna als flora, zullen de komende maanden wellicht nog tal van verrassingen in petto houden.

Jurgen Vanpraet / Johan Mahieu

De schuur van de voormalige abdij Ter Doest te Lissewege

Momenteel is een dossier voor de restauratie van de monumentale dertiende-eeuwse schuur van Ter Doest in voorbereiding. Inmiddels is reeds een grondig vooronderzoek van de houtstructuur uitgevoerd ter voorbereiding van het eigenlijke restauratiedossier. De Provincie draagt haar steentje bij door het mede subsidiëren van zowel het vooronderzoek als de eigenlijke restauratie.

De schuur is één van de enige overblijfselen van de voormalige cisterciënzerabdij Ter Doest. Deze abdij, oorspronkelijk gesticht als een Benedictijner priorij, wordt in 1175 door de bisschop van Doornik overgedragen aan de cisterciënzerorde, als dochter van de abdij Ter Duinen te Koksijde.

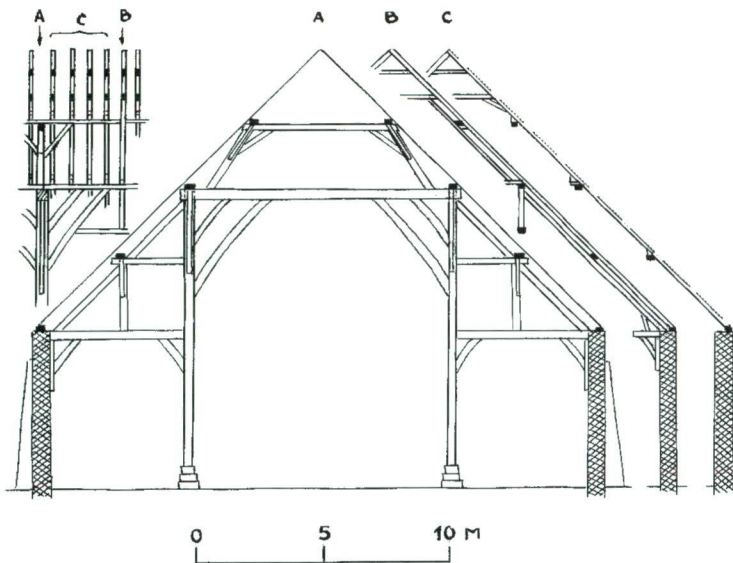
De abdij neemt al gauw een ongewoon snelle uitbreiding en haar bloei kent een hoogtepunt op het einde van de dertiende eeuw. Naast de volledig uitgebouwde abdijsite in Lissewege, bezit zij tal van buitenhoven, de zogenaamde *grangiae* of abdijsboerderijen, op een grondgebied dat op minstens 4.000 hectare is geschat.

In de vroege veertiende eeuw kent Ter Doest een even sterke periode van verval.

De enorme overstromingen in onze gewesten en de troebelen tussen het graafschap Vlaanderen en de koning van Frankrijk brengen de abdij op de rand van het bankroet. In 1329 wordt zij grondig gesaneerd. Hierbij wordt haar een maximale bezetting van 48 monniken en 45 lekenbroeders opgelegd. Na een relatieve periode van kalmte wordt zij brutaal met haar ondergang geconfronteerd bij de oprichting van het bisdom Brugge. Paus Pius IV beveelt immers in 1561 de afschaffing van de abdij na het overlijden van haar toenmalige abt, en draagt alle eigendommen over aan het bisdom, ter financiering van de bisschoppelijke zetel. In 1569 sterft abt Vincent Doens en de afschaffing is een feit.

De opbrengsten van de voormalige eigendommen zijn echter eerder verlieslatend dan

De schuur van Ter Doest, gezien vanuit het zuidwesten (foto Hugo Maertens, Brugge).

winstgevend en tot overmaat van ramp krijgen de abdijgebouwen te Lissewege het tijdens het laatste kwart van de zestiende eeuw zeer hard te verduren tijdens de godsdienststroevelen.

Het bisdom, dat Ter Doest liever kwijt dan rijk is, draagt in 1624 alle eigendommen ervan over aan de cisterciënzerabdij Ter Duinen, middels een jaarlijkse rente van 6.800 gulden. De Duinheren palmen onmiddellijk de refuge van Ter Doest langs de Potterierei te Brugge in, om er hun nieuwe abdijgebouwen op te richten. De abdijsruïne te Lissewege wordt nooit meer herbouwd, maar aangewend als steengroeve voor de bouwwerken van Ter Duinen te Brugge.

Tussen 1652 en 1662 worden nieuwe hoevegebouwen opgetrokken in de nabijheid van

de schuur, ten westen van de voormalige abdijgebouwen.

Tijdens de Franse Revolutie worden de goederen van Ter Duinen aangeslagen en openbaar verkocht. De Duinheren slagen er echter in om enkele van hun bezittingen terug te kopen, zo onder meer de hoeve Ter Doest. In 1833 schenkt de laatste Duinheer, Nikolaas de Roovere, de hoeve bij testament aan de nieuwe bisschop van het her op te richten bisdom Brugge. Sindsdien kwam de hoeve in het bezit van de kerkfabriek van Sint-Salvator te Brugge, die er nog steeds eigenaar van is.

De schuur

De schuur is het oudste bewaarde gebouw van de abdij Ter Doest. De exacte bouwdatum ervan is niet gekend. Stilistisch en typologisch wordt ze gedateerd omstreeks 1275. Het gebouw is van uitzonderlijk belang als één van de oudste overgebleven bakstenen gebouwen en als mijlpaal in de bouwfysische evolutie van de middeleeuwse kapconstructies. Dit belang was al vrij vroeg onderkend: zo werd de schuur reeds in 1938 opgenomen op de lijst van beschermde monumenten, op hetzelfde tijdstip als de klassering van de bekendste Brugse monumenten, zoals bijvoorbeeld de Hallen en het Belfort, de Sint-Salvatorskathedraal en de Onze-Lieve-Vrouwekerk.

De schuur heeft een rechthoekig grondplan, binnenwerks 56 x 21 m groot. De nokhoogte bedraagt ongeveer 16,50 m. Het opgaand metselwerk is uitgevoerd met bakstenen, waarvan de afmetingen variëren tussen 30 en 32 cm lengte, 14 en 16 cm breedte en 7 en 9 cm hoogte, de zogenaamde *moefen* of

Boven: De schuur van Ter Doest: doorsnede (naar H. Janse - tekening: Antoon Janssens). Uit: L. Devliegher, *Beeld van het Kunstbezit* (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, I), Tielt/Den Haag 1965, p. 90.

Onder: schuur van Ter Doest, gezien vanuit het noordoosten.

kloostermoppen. Het zadeldak, afgedekt met ongeveer 38.000 gegolfde dakpannen, wordt gedragen door een monumentale eikenhouten structuur.

Beide topgevels zijn in vier traveeën gedeeld door twee hoeksteunberen en drie hoog opgaande gelede steunberen. De noordgevel heeft een brede dichtgemetselde poortopening in de oostelijke travee. De overige traveeën zijn over twee niveaus versierd met spitsboognissen waarin eenvoudige traceringen: telkens twee blinde spitsboognissen waarboven een cirkelvormige blindnis. De zuidgevel is vrijwel identiek aan de noordgevel. Boven de poortopening in de oostelijke travee is hier echter eveneens een spitsboognis aanwezig. In elke geveltop zitten vier met houten hekwerk afgesloten verluchtingsopeningen.

De langsgevels zijn door hoeksteunberen en gewone steunberen in negen traveeën verdeeld. De oostelijke langsgevel heeft in de middelste travee een grote poortopening onder een sleepdak. In de overige vakken van de langsgevels zit telkens een venster- of deuropening. Boven de noordelijkste deuropening in de westgevel is een datumsteen 1711 aangebracht, waarschijnlijk ter herinnering aan een herstellingsbeurt.

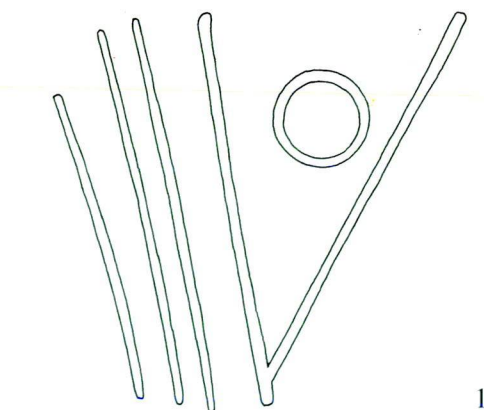
De schuur is driebeukig. Tien eikenhouten gebinten (twee muurbinten en acht vrijstaande gebinten) verdelen haar in negen vakken, elk met een breedte van ongeveer 6,50 m. De westelijke beuk is ingenomen door stallingen en bergruimten. Het voorlaatste vak aan de noordzijde is gedeeltelijk afgesloten middels bakstenen scheidingsmuren. Elk gebint bestaat uit een portiek waarboven een schaarspant is gebouwd. De portieken zijn opgebouwd uit twee zware hoofdstijlen van 40 x 40 cm doorsnede en een hoogte van ongeveer 11 m, die in de breedterichting verbonden zijn door dwarsbalken.

Deze dwarsbalken zijn aan elke zijde ondersteund door twee schoren. Over de dwarsbalken liggen gordingen, ondersteund door schoren, twee naar elke hoofdstijl, en een regel waarop een middenstijl. De schaarspanten boven elk portiek dragen twee geschoorde gordingen. Tussen de portieken en de langsmuren van de schuur zijn geschoorde balken aangebracht ter hoogte van de kapvoet. Op elke balk steunt een spantbeen met gording op halve hoogte. Het spantbeen is onder de gording gestut door een stijl naar de balk en een regel naar de hoofdstijl.

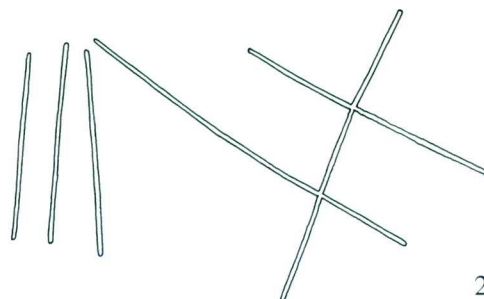
Het gewicht van de dakbedekking wordt op deze constructie overgebracht door middel van daksporen (9 à 10 per vak). De daksporen zijn telkens door twee hanenbalken verstijfd. In het midden van elke travee is telkens één dakspoor ontubbeld tussen de muurplaat en de onderste hanenbalk.

Vooronderzoek

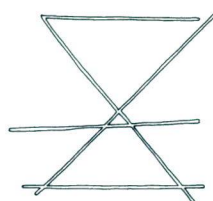
Het vooronderzoek werd uitgevoerd tijdens de maand maart van dit jaar. Hierbij werden alle houten onderdelen geïnventariseerd, opgemeten en bouwfyysisch geëvalueerd.

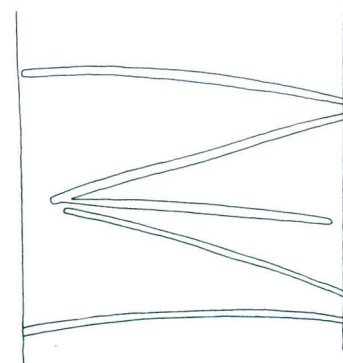
1

2

3

4

Een eerste niet oninteressante vaststelling is dat de houten structuur in één enkele bouwcampagne opgetrokken is (misschien met een korte onderbreking der werken na het optrekken van de structuur in de zuidelijke schuurhelft) en dat ze volledig en zonder noemenswaardige verbouwingen bewaard is. Nergens werden aanwijzingen gevonden van ook maar gedeeltelijke heropbouw van de structuur, wat heel merkwaardig is indien we ons haar afmetingen en haar leeftijd voor ogen houden.

De schuur werd gebouwd van zuid naar noord, waarbij de gebinten van elk vak één na één opgericht werden. Alle onderdelen

Schuur van Ter Doest: enkele in de houtstructuur gevonden merken, nagetekend naar ter plaatse gemaakte wrijfplaten. (Tekeningen: Benoît Delaey).

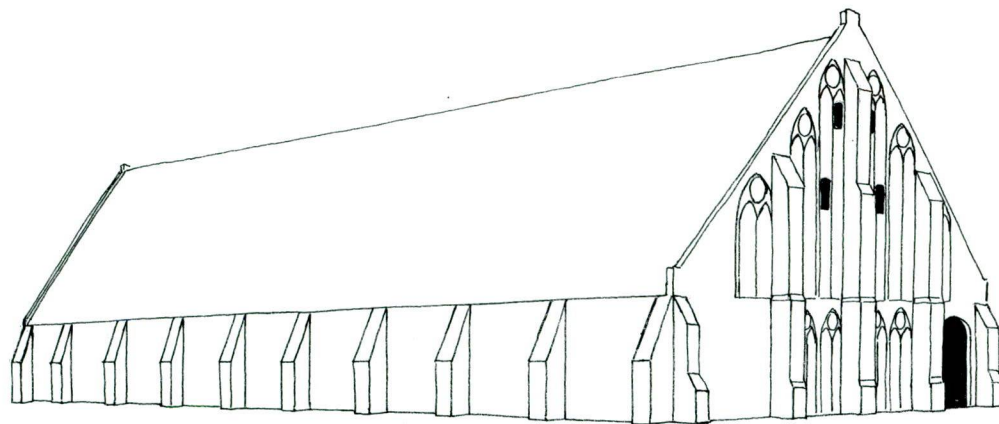
1. Telmerk van de gebinten, hier nummer 8 (noordkant stijl op hoofdbalk in westelijke zijbeuk).

2. Telmerk van de daksporen, hier nummer 23 van de eerste nummering (ontubbeld dakspoor vak 3 oostzijde, op noordzijde blokkeel boven hoofdgor-ding).

3. Niet geïdentificeerd zandlopervormig motief, misschien een timmermansmerk (binnenzijde dakspoor 12 (1ste nummering) oostzijde, boven standzoon op hoofdgor-ding).

4. Niet geïdentificeerd motief, misschien een houtleveringsmerk (zuidzijde gewoon dakspoor van ontubbeld dakspoor vak 7 oostzijde, boven hoofdgor-ding).

De schuur van Ter Doest, gezien vanuit het zuidwesten (tekening Arnoud Debonnet).

van de gebinten kregen per travee een nummer van 1 tot 10 in Romeinse cijfers, waarbij de elementen aan de westzijde bijkomend aangeduid werden met een cirkeltje. De daksporen zijn afzonderlijk genummerd, eveneens van zuid naar noord. Twee cijferreeksen werden vastgesteld: een eerste reeks genummerd van 1 tot 47 (dit is tot ongeveer ter hoogte van spant nummer 6), gevolgd door een tweede reeks waarvan de nummering opnieuw bij 1 begint en die doorloopt tot aan de noordelijke kopgevel.

De bouwfysische toestand van de houtstructuur is over het algemeen bevredigend te noemen. Aantasting door houtborende insecten is overal waarneembaar, maar blijft in de meeste gevallen beperkt tot het zachtere spinthout van de onderdelen. Structuren onmiddellijk langs het muurwerk gelegen zijn er vaak slecht aan toe; zo zijn bijvoorbeeld de muurplaten en bepaalde korbeelstellen van de zijbeuken ernstig verzwakt ten gevolge van de gecombineerde aantasting door vocht, insecten en schimmels.

Het grootste probleem stelt zich echter bij de daksporen. Deze zijn aan de dakzijde haast allemaal gootvormig uitgesleten, waardoor het (her)bevestigen van panlatten schier onmogelijk geworden is. Hoogstwaarschijnlijk is deze verwerking de enige reden waarom zoveel daksporen in latere onderhoudsfasen verstevigd werden middels bijgeplaatste houten balken.

Structureel is de verwerking van bepaalde houtverbindingen opvallend. Eeuwenlange inwerking van de wind heeft ertoe geleid dat heel wat verbindingen uitgesleten zijn, waardoor de beweging van de constructie onder windbelasting geleidelijk aan groter wordt. Bij de restauratie dient te worden voorzien in het versterken van de belangrijkste houtverbindingen, zodat de bewegingen binnen toelaatbare grenzen blijven.

De houtstructuur mag echter niet volkomen stijf gemaakt worden; een enorme constructie zoals deze van de schuur kan slechts stormen trotseren indien ze onder de winddruk kan meebewegen.

Parallel met de uitvoering van het vooronderzoek werden enkele houtstalen uitgeboord voor dendrochronologische datering van het eikenhout. Hierbij wordt van elk monster in

het laboratorium het aantal jaarringen geteld en de breedte ervan nauwkeurig opgemeten. Deze gegevens worden vergeleken met de jaarringen van een standaard, samengesteld middels exact gedateerd hout. Resultaat is dat men te weten komt wanneer een bepaalde eik groeide en in welk jaar deze geveld werd, waardoor dan ook de ouderdom van de constructie achterhaald wordt. De resultaten van dit onderzoek zijn op heden nog niet bekend. Een eerste poging tot dendrochronologische datering, in het begin van de jaren 1990, mislukte bij gebrek aan bruikbare referentiegegevens.

Restauratie

Het is de bedoeling om de ingrepen bij de restauratie van het gebouw zo beperkt mogelijk te houden, daar elke vervanging de vernietiging van het historisch en archeologisch belangrijke bouw materiaal voor gevolg heeft. Naast lokale herstellingen aan de houtstructuur, zal de restauratie beperkt blijven tot het conserverend herstellen van metselwerk, dakbedekking en gevelschrijnwerk. Aan de indeling en het gebruik van de schuur zal niet worden geraakt.

De restauratiewerken aan het metselwerk zullen hoofdzakelijk bestaan uit het lokaal hervoegen, het herstellen van de steunberen die door erosie aangetast zijn en de constructieve dichting van een paar grote barsten in de topgevels. De dakpannen zullen worden afgenomen en herplaatst met tussenvoeging van zogenaamde stropoppen of strodokken om het dak meer winddicht te maken. De kieren en spleten tussen de pannen maken de dakbedekking immers zeer onstabiel: na elke storm dienen enkele honderden dakpannen herplaatst te worden.

Benoît Delaey, architect

Bibliografie: A. Denaux en E. Vanden Berghe (red.), *De Duinenabdij en het Grootseminarie te Brugge. Bewoners, Gebouwen, Kunstpatrimonium*, Tielt/Weesp 1984. – L. Dendooven, *De abdij Ter Doest te Lissewege-Brugge*, Lissewege 1982 (9de uitgave). – L. Devliegher, *Beeld van het kunstbezit*, (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 1), Tielt/Den Haag 1965, p. 90-91. – H. Janse, 'De abdijschuur van Ter Doest', *Bulletin van de Nederlandse Oudheidkundige Bond*, 6e serie, jg. 17, 1964, kol. 189-202. – L. Van Hollebeke, *Lissewege, son église et son abbaye*, Brugge 1863.

De Onze-Lieve-Vrouwekerk te Lissewege

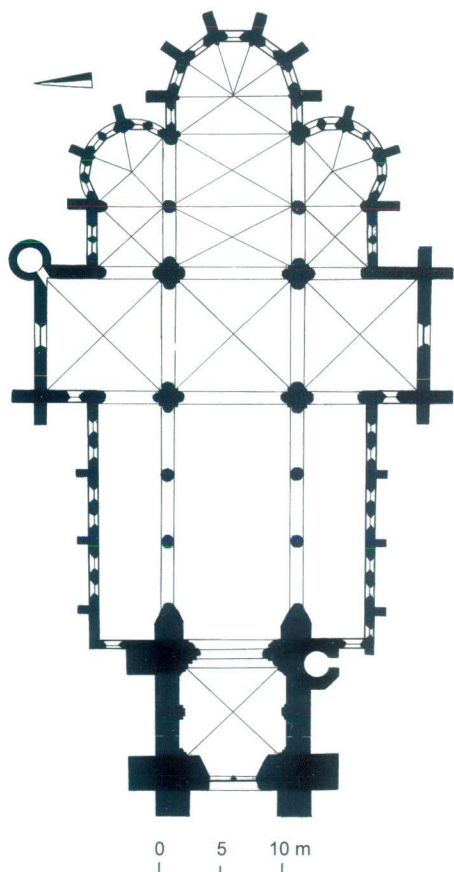
Het polderdorpje Lissewege wordt gedomineerd door zijn kerk, een belangrijk voorbeeld van Scheldegotiek. De blikvanger van deze kerk, de monumentale 49,5 meter hoge toren, werd al in 1937 op de lijst van beschermde monumenten geplaatst. Sinds 1986 is het volledige kerkgebouw beschermd.

Bouwgeschiedenis

De Onze-Lieve-Vrouwekerk dateert uit de dertiende eeuw en werd in twee fasen opgetrokken. De bouw ving aan in het tweede kwart van de dertiende eeuw met het koor en het transept. Tijdens de tweede helft van de dertiende eeuw werden het schip en de toren gebouwd. Als bouwmaterialen werden hoofdzakelijk lokaal gebakken baksteen en Doornikse steen gebruikt. Het onderste gedeelte van het koor werd in veldsteen opgetrokken.

Het belang van Lissewege als bedevaartsoord wordt aanzien als een verklaring voor de monumentale afmetingen van de kerk. De bouw werd vermoedelijk ten dele gefinancierd met de bijdragen van pelgrims. Het grondplan van de kerk omvat een driebeukig schip, een transept, een veelhoekig koor zonder kooromgang en twee diagonaal geplaatste hoekkapellen. Deze laatste openen zich naar het koor en het transept toe waardoor de viering ruimer lijkt dan ze in werkelijkheid is.

Zowel het schip als het koor hebben een driedelige opstand bestaande uit de scheibogen of de ramen, een triforium en bovenlichten.

Toch verschilt de opstand van koor en schip enigszins. De belangrijkste verschillen zijn dat het schip een schijntriforium heeft, dat de loopgang van de lichtbeuk zich aan de binnenzijde bevindt en dat het gebruik van Doornikse steen beperkt is tot de pijlers. De twee bouwfases van de kerk zijn dus weerspiegeld in de architecturale uitwerking van het gebouw.

Het gebouw wordt gedomineerd door de zware westelijke toren met vierkant grondplan. Gekoppelde steunberen geplaatst aan de hoeken geven de vlak afgedekte toren zijn zware en massieve uitzicht. Deze toren is sterk verwant met de torens van onder meer de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Damme en de kerk van Oostkerke.

Het kerkinterieur was aanvankelijk kleurig versierd met muurschilderingen, die echter in

Links: plattegrond van de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Lissewege (tekening: Antoon Janssens).
Uit: L. Devliegher, *Beeld van het Kunstbezit* (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, I), Tielt/Den Haag 1965, p. 89.

Rechts: kerk Lissewege, het koor na de restauratie van 1997-1998.

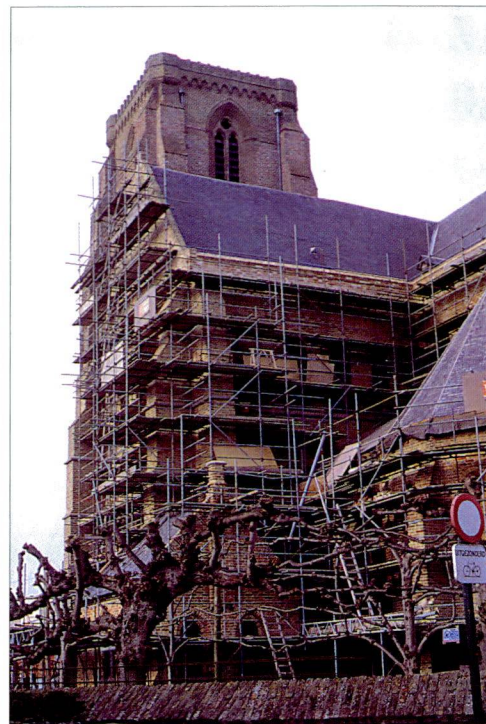
De Onze-Lieve-Vrouwekerk in Lissewege. Boven: transept en sacristie in de steigers, voorjaar 1998.

Onder: transept en sacristie na de restauratie.

de negentiende eeuw verdwenen. Een tekening van Camille Tulpinck geeft ons nog een vage indruk van deze polychrome decoratie.

Tijdens de religieuze troebelen van de zestiende eeuw had de kerk zwaar te lijden. In 1586 werd het bedehuis geplunderd en een deel van de inboedel stukgeslagen. Tenslotte werd de kerk door de Geuzen in brand gestoken. Het zwaar beschadigde gebouw werd tijdens de eerste helft van de zeventiende eeuw hersteld. Vanaf 1613 werd het koor onder handen genomen, enkele jaren later werd het schip hersteld en in 1617 begonnen de herstellingswerken aan de toren, die zowat 25 jaar in beslag zouden nemen. Tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw werd ook het kerkmeubilair vernieuwd. Walram Rombout sculpteerde een nieuwe preekstoel en doksaal, in 1661 werd een nieuw hoogaltaar geplaatst en enkele jaren later realiseerden de beeldhouwer Jeroom Stalpaert en de schilder Jacob van Oost de oudere twee nieuwe zijaltaren.

De kerk kreeg, zoals vele kerken, haar huidig uitzicht tijdens de negentiende eeuw. In 1860 werd provinciaal architect Pieter Buyck aangezocht om restauratieplannen te tekenen voor het monumentale kerkgebouw. De werken, door English omschreven als 'vandalenwerk', werden stilgelegd na tussenkomst

van James Weale. Voor de verdere uitvoering van de restauratie werd een beroep gedaan op de Gentse architect August van Assche, die de herstellingen van koor en transept voltooide. De zeventiende eeuwse gewelven werden ontmanteld en vervangen door meer gotisch ogende kruisribgewelven. Dezelfde architect nam in 1910-1911 ook de middenbeuk onder handen.

Tijdens de laatste vijftig jaar werden herhaaldelijk werken uitgevoerd aan de kerk van Lissewege. De belangrijkste interventie was de restauratie van de toren in de periode 1972-'75 naar het ontwerp van architect L. Dugardyn.

De recente restauratie

Recentelijk werden het koor en de dwarsbeuk gerestaureerd, naar ontwerp van architect Antoine Dugardyn. Het parement van de muren van het koor en het transept werden met water gereinigd, en waar nodig, hervoegd. De geel-oranje kleur van de baksteen herwon haar frisheid en het kleurcontrast tussen de veldsteen en baksteen in het koor werd terug duidelijk zichtbaar. De borstwering van het koor was in dermate slechte staat dat ontmanteling noodzakelijk bleek.

Oorspronkelijk werd gedacht om de borstwering met recuperatiemateriaal te hermetiseren, maar na afbraak bleek er veel te weinig bruikbaar materiaal aanwezig te zijn. Als oplossing werd besloten om nieuwe moefen (bakstenen met grote afmetingen) te laten bakken. Deze werden met lokale klei en met de hand vervaardigd in een Boomse steenbakkerij. Op die wijze konden de vereiste kleur, kwaliteit en oppervlaktestructuur bekomen worden.

De belangrijkste interventies zijn niet zichtbaar en betreffen de dakconstructie. Bepaalde delen van de houten kap bleken dermate beschadigd te zijn dat vervanging onvermijdelijk was.

Ook de verankering van de kapconstructie bleek ontoereikend te zijn. Rondom het koor werd een betonbalk gegoten om toe te laten de verankering te verbeteren. Langs de moerbalken werden nieuwe trekijzers geplaatst, terwijl de negentiende eeuwse trekkers niet werden verwijderd.

Tenslotte werden nog een reeks kleinere herstellingswerken uitgevoerd. De bestaande loden goten werden hersteld of waar nodig vernieuwd en de dakbedekking van de sacristie werd eveneens vernieuwd. De ramen van het koor werden na reiniging teruggeplaatst en voorzien van nieuwe bronzen klemlatten. Een aantal grafstenen werden na reiniging

rechttop geplaatst tegen de noordelijke gevel van de kerk.

Het is de bedoeling om in een volgende fase ook het schip van de kerk te restaureren.

Jeroen Cornilly

Bibliografie: M. English, *Op beevaart naar Onze Lieve Vrouw van Lissewege*, Brugge 1930. – L. Devliegher, *Beeld van het kunstbezit*. (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, deel 1), Tiel/Den Haag 1965, p. 89. – L. Devliegher, *25 Jaar monumentenzorg in West-Vlaanderen (1950-1975)*, Brugge 1975. – M. Buyle, T. Coomans, J. Esther en Fr. Genicot, *Gotische architectuur in België*, Tiel 1997.

Schilderijen in het Provinciaal Hof

Het Provinciaal Hof op de Markt in Brugge herbergt een beperkte maar vrij interessante verzameling schilderijen. Sommige van deze kunstwerken hebben een rechtstreekse band met het provinciaal bestuur, zoals de staatsieportretten van de West-Vlaamse gouverneurs in de Balkonzaal en in de gang op de eerste verdieping, of de portretten van de voorzitters van de provincieraad in de Provincieraadszaal. Andere hebben een louter decoratieve functie.

De meeste werken zijn 19de- en 20ste-eeuws. Zij zijn van de hand van onder meer Edouard Wallays, Jan Van de Putte (met een mooi 'Gezicht op de Groene Rei in Brugge'), Antoon Joostens, Bruno Van Hollebeke, Cesare Dell'Acqua, Flori Van Acker, Henri De Graer, Achiel Van Sassenbrouck, Nicolaas Van den Eeden, Emiel Rommelaere, Flori Aerts, Isidoor Opsomer,

José Storie, Jef Vande Fackere, Rik Vermeersch en Rik Slabbinck.

De oudste en wellicht meest waardevolle doeken zijn drie berglandschappen van de Antwerpse schilder Joos de Momper (1564-1635), die oorspronkelijk bezit waren van het Brugse Vrije. Uit het begin van de 18de eeuw is er het fraaie 'Gezicht op de Burg in Brugge' van Jan Baptist Van Meuninxhove

Charles Rousseau, *Samson en Dalila* (Stedelijke Musea Brugge, inv. nr. 0.378).

Jacob Cobryse, *De heilige Benedictus ontvangt de eerste volgelingen* (Stedelijke Musea Brugge, inv. nr. 0.467).

(geboortedatum onbekend, overleden Brugge 1703), eveneens uit het voormalige bezit van het Brugse Vrije.

De schilderijen bevinden zich, zoals reeds gezegd, in de Balkonzaal en de Provincieraadszaal, in de gang en in enkele kleinere vertrekken op de eerste verdieping, en voorts in twee zijvertrekken (waaronder de zogenaamde Vierendeelzaal) op het gelijkvloers. In de grote zaal beneden waren geen schilderijen opgehangen. Daar is nu echter sinds kort verandering in gekomen, dank zij een bruikleen van de Stedelijke Musea van Brugge. Uit de reserves van de Musea werd een selectie van zes doeken gemaakt, die door hun koloriet en formaat passen in deze grote ruimte. Vier werken zijn van Brugse kunstenaars, een vijfde is Gents van origine. Het laatste is een anonieme kopie naar Antoon Van Dijck.

'Samson en Dalila' is een uit de 17de eeuw daterende kopie van een gelijknamig werk van Antoon Van Dijck. Dalila heeft Samson verleid, zijn haar afgesneden en hem daarmee zijn kracht ontnomen. Op het schilderij is te zien hoe de weerloos geworden Samson overmeesterd wordt door de Filistijnse soldaten. Dit doek werd in 1846 geschonken aan het Museum in de Academie voor Schone Kunsten.

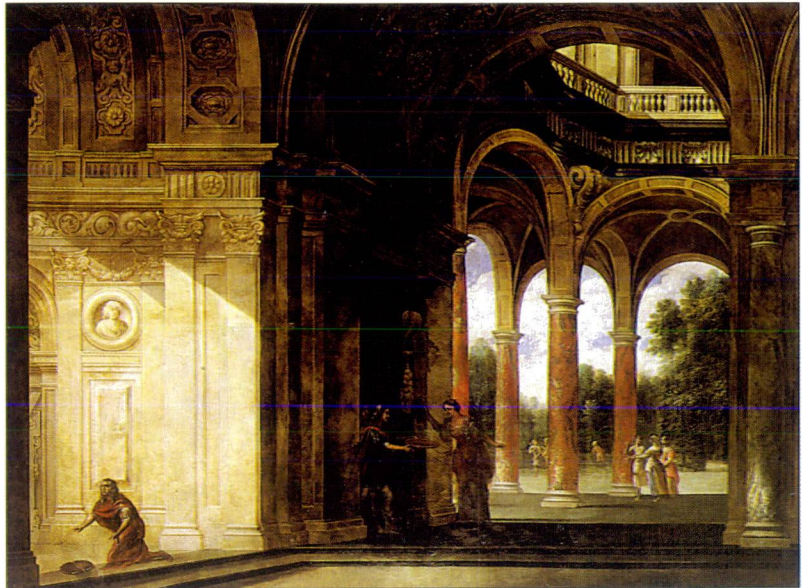
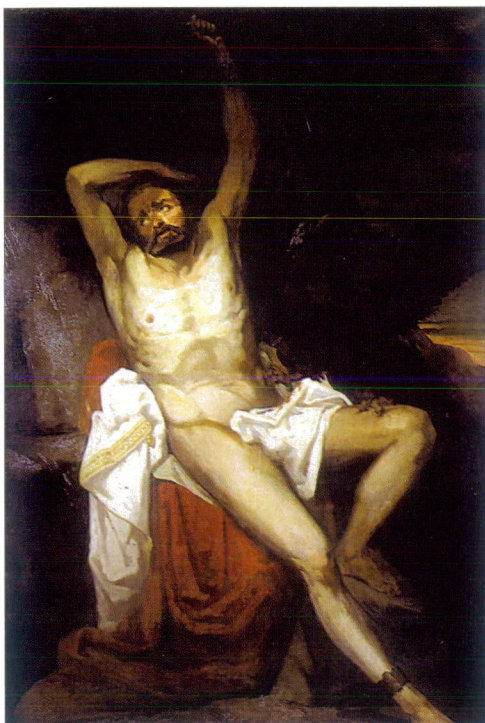
Eveneens 17de-eeuws zijn twee schilderijen van Jacob Cobryse (Brugge 1638 - Sint-Andries 1702). Deze monnik uit de thans verdwenen Sint-Andriesabdij van Sint-Andries-Brugge was een bekwaam kunstenaar die talrijke werken met Italianiserende

architectuur schilderde. De twee doeken in het Provinciaal Hof behoren tot een reeks met taferelen uit het leven van de heilige Benedictus en stellen respectievelijk voor: 'de ontvangst van de eerste volgelingen' en 'het wonder van de zeef'. Een derde doek uit deze reeks, 'De heilige Benedictus laat een beeld van Apollo vernielen', bevindt zich in het bezit van de Edele Confrerie van het Heilig Bloed. Deze schilderijen werden hoogstwaarschijnlijk tussen 1671 en 1679 gemaakt voor de kerk van de reeds genoemde Sint-Andriesabdij. Het leven van de heilige Benedictus, het thema van deze doeken, vormde de aanleiding om illusionistische architectuurvoorstellingen te schilderen. De ontvangst van de eerste volgelingen speelt zich af op een plein met centraal een monumentale fontein die bekroond is met een obelisk en het beeld van een godin. Rechts op het doek is een veelhoekige centraalbouw te zien. De linkerhelft van het schilderij wordt ingenomen door de monumentale toegang met trap tot wat een paleis zou kunnen zijn. De italianiserende architectuur is rijkelijk gedecoreerd met guirlandes, hermen en portret-medailles. Het eigenlijke thema is centraal op de voorgrond van het schilderij afgebeeld.

Het tweede doek verhaalt ons 'het wonder met de zeef'. De Heilige Benedictus spreekt een smeekbede uit en hierdoor wordt op miraculeuze wijze een stenen zeef, die zijn min had gebroken, hersteld. Het verhaal wordt gesitueerd in een monumentale binnenruimte. Een portiek biedt een doorkijk naar de tuin met een groep dansende jonge

meisjes. De architectuur is opnieuw rijkelijk gedecoreerd en sterk italianiserend.

Uit de 19de eeuw is er een 'Prometheus' door Edouard Wallays (Brugge 1813-1891) – van wie in het Provinciaal Hof al een ander schilderij aanwezig was, namelijk het monumentale 'Afstand door Jean de Nesle van het burggraafschap van Brugge aan gravin Johanna van Constantinopel in 1224'. Edouard Wallays studeerde in Gent en Parijs en werd in 1855 benoemd tot directeur van de Brugse Academie. Het schilderij in het Provinciaal Hof toont ons Prometheus, gezeten op een wit laken, die met een hand en een voet aan een rots geketend is. Op zijn dij zit de adelaar die van zijn steeds terug aangroeiende lever eet. Het mythologische thema lijkt hier te zijn aangewend om een monumentaal mannelijk naakt te kunnen schilderen. De houding van de Prometheus-figuur, de summere uitbeelding van het eigenlijke thema en de beperkte weergave van de ruimte laten ons dit vermoeden. Tenslotte dient ook opgemerkt dat Edouard Wallays les gaf in het tekenen naar levend model aan de Brugse Academie.

Een veel interessanter doek is 'Samson en Dalila' van de hand van Charles Rousseau (Brugge 1865-1916). Deze kunstenaar begon zijn studies in Brugge en vervolgde die vanaf 1884 in Brussel, waar hij heel wat opdrachten kreeg voor het schilderen van portretten. Later werd hij als leraar aangesteld aan de Brugse Academie. Zijn bekendste werk is wellicht 'Hulde aan de bewerkers van Brugge Zeehaven' (1910). In 1913 werd in het Provinciaal Hof een retrospectieve tentoonstelling aan deze kunstenaar gewijd. Met het werk Samson en Dalila nam Edouard Wallays in 1887 deel aan het driejaarlijkse salon van Brussel. Het leverde hem lofbetuigingen op van koning Leopold II. Het hoofd van Samson rust in de schoot van de half-naakte Dalila, die op een rustbed gezeten is. Een dienaar reikt haar de schaar aan waarmee ze Samson van zijn haren en zijn kracht zal beroven. Achter een gordijn kijken de wachtende Filistijnse soldaten reeds toe. Het tafereel speelt zich af in een oosters geïnspireerde kamer. De strak geordende compositie is met een vrij koel kleurenpalet in beeld gebracht.

Het laatste werk is een 19de-eeuws 'Portret van J. B. Gabriëls' door de Gentse schilder Jan De Vlaeminck. Over deze kunstenaar, die in de eerste helft van de 19de eeuw in de Arteveldestad actief was, zijn nauwelijks biografische gegevens bekend. De geportretteerde was musicus en leefde van 1773 tot 1853. De musicus, gekleed in een zwart driedelig pak en gezeten op een stoel, bevindt zich samen met een viertal koorknapen in een burgerlijk interieur.

Jeroen Cornilly & Marc Ryckaert

Bibliografie: Nicolaas Huyghebaert, 'Het leven van de H. Benedictus door Dom Jacob Cobryse, schilder-monnik der Sint-Andriesabdij-bij-Brugge', *Album English. Studies over kerkelijke en kunstgeschiedenis opgedragen aan Z.E.H. Michiel English*, Brugge 1952, p. 199-210. – Guillaume Michiels, *De Brugse school. Brugse schilders uit de 19de en 20ste eeuw*, Brugge 1990. – Hans Vlieghe, *Catalogus schilderijen 17de en 18de eeuw*, Brugge, 1994, p. 80 en 177.

Boven: Jacob Cobryse, *Het wonder van de zeef* (Stedelijke Musea Brugge, inv. nr. 0.543).

Midden: naar Antoon Van Dijk, *Samson en Dalila* (Stedelijke Musea Brugge, inv. nr. 0.340).

Onder: Edouard Wallays, *Prometheus* (Stedelijke Musea Brugge, inv. nr. 0.571).

Het Groot Kasteel

Het neogotische kasteel van Loppem is bij Ministerieel Besluit van 25 november 1985 beschermd omwille van zijn historische en artistieke waarde. Ook het bijbehorende park van ruim twintig hectaren is in dit beschermingsbesluit opgenomen.

Het kasteel ligt in de nabijheid van de Loppemse dorpskom en werd in 1858-1863 gebouwd in opdracht van Charles en Savina van Caloen-de Gourcy, op de plaats van het voormalige landhuis in Empirestijl van de familie de Potter, dat zij hadden laten afbreken. De plannen werden getekend door de Engelse architect Eduard Welby Pugin (1834-1875), zoon van de geestelijke vader van de neogotiek August Welby Pugin (1812-1852). Meningsverschillen tussen de opdrachtgevers en de architect leidden ertoe dat Jean Baptiste Bethune (1821-1894), ook wel de 'Belgische Pugin' genoemd, de bouw van het landhuis verder zette. Het was Bethunes eerste grote opdracht en dus een grote uitdaging voor deze jonge architect.

Bethune zag zich genoodzaakt om het basisplan van E.W. Pugin over te nemen aangezien de muren al zowat een meter hoog reikten.

Veel meer dan de plattegrond werd echter niet behouden. Pugins ontwerp voorzag een kasteel in een stijl die sterk verwant was met de Engelse gotische architectuur. Jean Baptist Bethune greep voor de architecturale uitwerking van het landhuis terug naar de lokale Brugse baksteengotiek, een stijl die hij zijn hele verdere carrière zou blijven toepassen. Niet alleen het exterieur, maar ook de aankleding van het interieur en de meubels werden tot in detail door Bethune ontworpen. Architectuur bleef niet beperkt tot de constructie alleen, maar werd beschouwd als een totaal kunstwerk.

Het gebouw is opgetrokken uit roze baksteen die ter plaatse gebakken werd. Het gebruik van witsteen voor de details en grijsblauwe Engelse leien voor de daken toont, in tegenstelling met het vroegere, witgepleisterde landhuis, de natuurlijke kleur van de bouwmaterialen.

Op de benedenverdieping maken de grote inkomhall, alsmede het Rode en het Blauwe Salon, een imposante indruk. De twee verdiepingen hoge hall overweldigt de bezoeker en kan gezien worden als uiting van de macht en het belang van de familie van Caloen, die trouwens meerdere burgemeesters van Loppem leverde (1815-1830, 1848-1866, 1870-1932, 1948-1970). Diezelfde macht wordt ook uitgestraald door het sterke verticalisme van het exterieur, benadrukt door de centrale toren.

Het Rode Salon, ook genoemd het Karel de Goede Salon (naar de graaf van Vlaanderen die in 1127 in de Sint-Donaaskerk in Brugge vermoord werd), staat symbool voor de christelijke deugden die de graaf beoefende. De kasteelheer vereenzelvigde zich in sterke mate met de figuur van graaf Karel. Dit salon

Het Groot Kasteel van Loppem (foto Hugo Maertens, Brugge).

an Loppem

Les Environs de Bruges. Lophem. Château

Kasteel van Loppem, toestand begin 20ste eeuw, met oorspronkelijke veranda (oude prentkaart, verzameling auteur).

was voorbehouden aan de mannen, terwijl het Blauwe Salon het domein van de barones was. Dit laatste wordt ook het Carolus Borromeussalon genoemd, naar de 16de-eeuwse Milanese bisschop die symbool staat voor de goede werken waar de vrouw des huizes zich voor inzette. Het is het prachtigste van het gehele kasteel. Op de muren zijn archaïserende wandschilderingen aangebracht van de Duitse kunstenaar August Martin (1837-1901). In felle kleuren geeft hij drie historische verhalen weer, waaronder dat van de aankomst van de kruisvaarders voor de poorten van Jeruzalem in 1099. Guido Gezelle, huisvriend van de van Caloens, heeft later bij elk fresco passende verzen in het oud-Vlaams toegevoegd.

Aan weerszijden van de schouw worden in de brandglasramen, ontworpen door Jean Bethune, de vier canonieke deugden voorgesteld: rechtvaardigheid, sterkte, matigheid en voorzichtigheid. Beide salons hebben m.a.w. een uitgesproken liturgisch karakter, wat ook weer verwijst naar de oude waarden van voor de Franse Revolutie.

De inkomhall, die tevens als biljartzaal fungeerde, is bevoerd met vanuit Engeland geïmporteerde stempeltegels en bevat een

Vlaamse schouw, versierd met de wapenschilden van de families van Caloen en de Gourcy. Die wapenschilden komen trouwens in elk vertrek veelvuldig terug. Het gewelf van de inkom is geïnspireerd op dit van de gotische zaal van het Brugse stadhuis. Via een eiken trap, gesculpteerd door de broers Blanchaert uit Gent (meestal in los dienstverband bij J. Bethune), wordt de galerij van de eerste verdieping bereikt, waar zich de slaapvertrekken en de huiskapel bevinden. De slaapkamers zijn uiterst sober. De inrichting van één ervan is bewaard als herinnering aan koning Albert I, die hier één maand verbleef op het einde van de Eerste Wereldoorlog. Hij heeft er de historische Regering van Loppem gevormd: de regering van de nationale unie met katholieken, liberalen en voor de eerste keer ook met de socialisten. Als belangrijke beslissingen werden hier o.m. het algemeen enkelvoudige stemrecht voor mannen uitgevaardigd, de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit van Gent afgekondigd en de syndicale vrijheid erkend. Een andere ruimte toont de slaapkamer van Mgr. Dom Gerard van Caloen o.s.b., de stichter van de huidige Sint-Andriesabdij (Zevenkerken) in 1901.

De huiskapel daarentegen is rijkelijk versierd met meerdere brandglasramen en houtsnijwerk naar ontwerpen van architect J. Bethune. Er bevinden zich ook obliits van de vroegere bewoners, sculpturen in ivoor en steen en gepolychromeerde werken.

Al deze ruimtes voor de bewoners bevinden zich in het linker, hoger opgetrokken gedeelte van het kasteel. In het rechter, lager gedeelte van het landhuis waren de vertrekken van het personeel ondergebracht. Op de eerste verdieping van dit gedeelte is momenteel de persoonlijke collectie kunstwerken van wijlen baron Jean van Caloen tentoongesteld. Het zijn vooral gepolychromeerde houten beelden en porselein die hij geschenken heeft aan de stichting die naar hem genoemd is.

De Stichting Jean van Caloen v.z.w., die op 20 december 1951 opgericht werd, is eigenaar en beheerder van het kasteel. Zij diende een subsidieaanvraag in bij de Vlaamse regering voor dringende onderhoudswerken aan de leien daken en de toren van het kasteel. De Vlaamse regering kende op 10 oktober 1989 een subsidie toe van 2 miljoen frank. Het aandeel van het West-Vlaamse Provinciebestuur en de gemeente Zedelgem bedroeg elk 15 procent van de totale onderhoudskosten: nl. elk 545.455 frank. Die subsidie werd door de Bestendige Deputatie op 12 april 1990 goedgekeurd. De Zedelgemse gemeenteraad trof eenzelfde beslissing op 11 juni 1992.

In een tweede fase drongen zich restauratiewerken op. Hiertoe werd door de Vlaamse regering in september 1992 een principieel akkoord verleend. De Bestendige Deputatie legde op 13 april 1995 haar aandeel van 15 procent in de restauratiepremie vast. Op 30 oktober van hetzelfde jaar werd bij Ministerieel Besluit het licht op groen gezet,

Bladzijde rechts: Kasteel van Loppem (foto Hugo Maertens, Brugge).

zodat de vereiste restauratiewerken aan de daken aangevangen konden worden.

De Ieperse firma N.V. Desodt voerde in de tweede helft van 1996 de toegewezen werken uit. Intussen is door de Stichting J. van Caloen een tweede restauratiepremie aangevraagd. Voor de twee reeds uitgevoerde fasen (onderhoud en eerste restauratiefase) verleende het Provinciebestuur tot nog toe een premie van ruim 2,1 miljoen frank.

Dit meesterwerk van de neogotische bouwkunst, dat opgenomen is in de SVE-gids, is voor het publiek toegankelijk. Het park werd aanvankelijk, vanaf 1974, voor een symbolische frank verhuurd aan het gemeentebestuur van Loppem, dat instond voor het onderhoud. Na de fusie van gemeenten nam het Zedelgemse gemeentebestuur dit huurcontract integraal over. Naast het kasteel en het park bevindt zich de doolhof die ontworpen en aangelegd is in 1873.

Géry Cappon

Restauratie Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk gestart

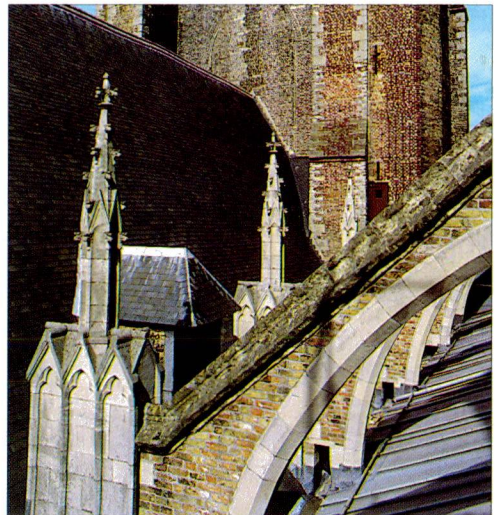
De spectaculaire restauratie van de Sint-Salvatorskathedraal heeft de aandacht wat afgeleid van die andere grote Brugse kerk die eveneens aan een opknappingsfase toe is: de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Eind 1997 werd gestart met de eerste fase van een restauratie die volgens sommigen in het magische jaar 2002 beëindigd zou moeten zijn, maar die vermoedelijk meer tijd zal vergen.

Historici nemen algemeen aan dat Onze-Lieve-Vrouw de tweede oudste kerk van Brugge is. De stichting ervan zou teruggaan tot het derde kwart van de 9de eeuw, nauwelijks enkele decennia na de bouw van de eerste Sint-Salvatorskerk. Het thans bestaande kerkgebouw is uiteraard niet zo oud. Met de bouw van de huidige, gotische Onze-Lieve-Vrouwekerk werd begonnen in het tweede kwart van de 13de eeuw, ter vervanging van een ouder (laat-11de-eeuws?) Romaans gebouw. De werken vingen aan met het schip. Dit werd opgetrokken in zogenaamde *Scheldegotiek*, een vorm van vroeggotiek die in de eerste helft van de 13de eeuw vanuit Doornik in het graafschap Vlaanderen verspreid raakte. Toen minder dan een halve eeuw later het koor gebouwd werd, was Scheldegotiek alweer uit de mode en werd een 'klassieke' gotische stijl toegepast die rechtstreeks geïnspireerd was op het koor van de Doornikse kathedraal. Het driebeukige schip werd nadien nog uitgebreid met een vierde, noordelijke beuk (tweede helft 14de eeuw) en een vijfde, zuidelijke beuk (rond 1450).

Het huidige Scheldegotische karakter van het schip is niet volledig origineel. In de loop van de tijden hebben verbouwingen het oorspronkelijke uitzicht enigszins gewijzigd. Sommige elementen in Scheldegotiek dateren pas van de restauraties die in het begin

van de 20ste eeuw doorgevoerd werden: restauratie van het triforium en de drielichten van het middenschip in 1902-1903 onder leiding van Charles De Wulf, reconstructie van de westgevel in 1907-1908 onder leiding van Louis Delacenserie.

Hoewel ook na de Tweede Wereldoorlog nog partiële restauraties plaatsvonden – torenspits, luchtbogen, Paradijsportaal – dringt zich al enige tijd een globale restauratiecampagne op. In 1997 werd hiermee een aanvang gemaakt. De eerste fase, die nu de voltooiing nadert, behelst de ramen van koor en middenschip

Brugge, Onze-Lieve-Vrouwekerk: luchtbogen aan de noordzijde en gedeelte van de toren.

Het glas wordt gereinigd en waar nodig vernieuwd. Het maaswerk en de stijlen worden gerestaureerd. Deze laatste hebben voor een erg onaangename verrassing gezorgd: bij het uitnemen van het glas bleek dat de natuurstenen stijlen vrijwel allemaal verticaal gebarsten waren. Dit heeft tot vertraging op het werkschema en tot een meerkost geleid. In 1999 hoopt men het middendeel van de westgevel aan te pakken. Het restauratiedossier voor de toren is volop in voorbereiding. Het ziet er naar uit dat de Onze-Lieve-Vrouwetoren er structureel heel wat beter voorstaat dan indertijd de Sint-Salvatorstoren, maar het parement, dat vrijwel volledig in baksteen is, verkeert wel in een slechte conditie. Straks zit Brugge opnieuw met een toren in de steigers.

Marc Ryckaert

Boven: architect Luc Vermeersch bij de gebarsten stijlen van de bovenlichten van het schip.

Onder: de Onze-Lieve-Vrouwekerk gezien vanuit het noorden.

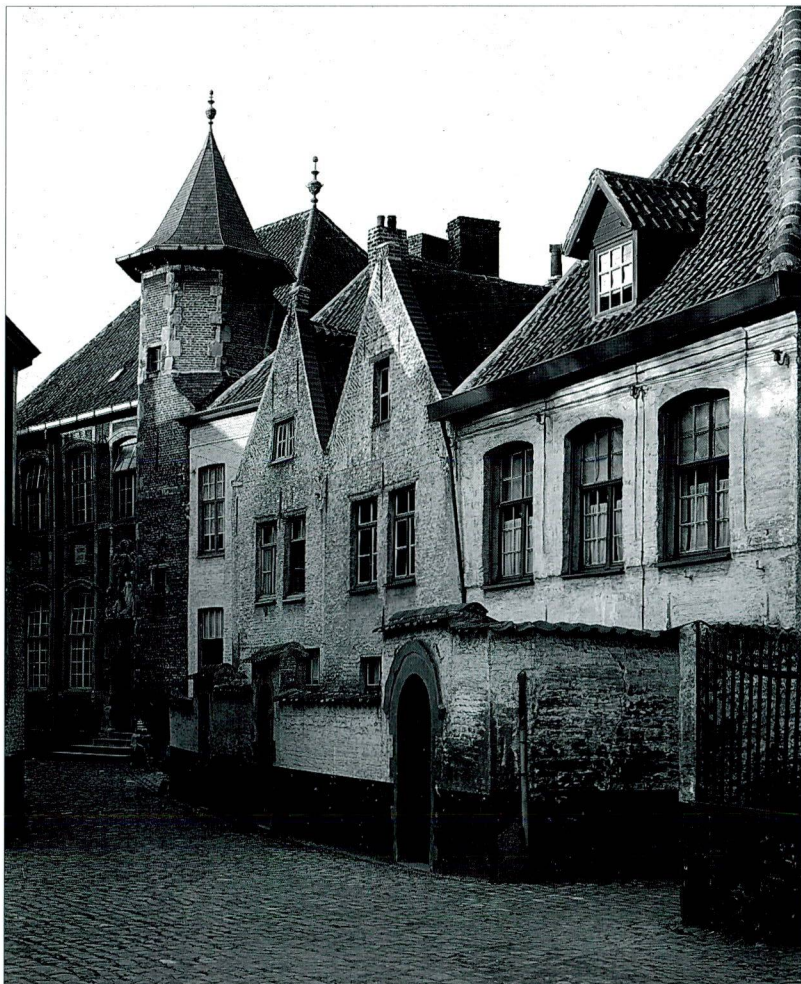
Kort Monumentennieuws

BRUGGE

Restauratie Sint-Salvator: straalkapellen aan de beurt

Sinds de voltooiing van de torenrestauratie, in de herfst van vorig jaar, is de mediabelangstelling rond de Sint-Salvatorskathedraal wat geluwd. Toch gaat de restauratie van het kerkgebouw gewoon verder. De werkzaamheden concentreren zich voor het ogenblik rond het koor en betreffen meer bepaald de daken, buitenmuren en ramen van de zijkapellen, de straalkapellen en de sacristie. Met uitzondering van de Schoenmakerskapel, die in 1372 en volgende jaren gebouwd werd, dateren alle kapellen uit het einde van de 15de of het begin van de 16de eeuw. Ook de sacristie stamt uit dezelfde periode. Dankzij de zachte winter kon zonder onderbreking doorgewerkt worden, waardoor de vernieuwing van de dakbedekking tegen het begin van de zomer vrijwel voltooid was. Dit ondanks het feit dat elke kapel over een eigen dakstructuur beschikt. Het buitenparement en de vensters van de Schoenmakerskapel, de kapel van Jan de Deckere, de Katharinakapel en de eerste straalkapel aan de noordzijde (de Barbarakapel) zijn eveneens al gerestaureerd. In de eerstvolgende maanden komen de overige straalkapellen aan de beurt. Met name de vensters dienen grondig

Het Begijnhof van Kortrijk, toestand begin 20ste eeuw (foto ACL/KIK, Brussel).

aangepakt, hoewel de stijlen en het maaswerk in vele gevallen pas uit het einde van de 19de eeuw dateren. – (MR).

KORTRIJK/BRUGGE

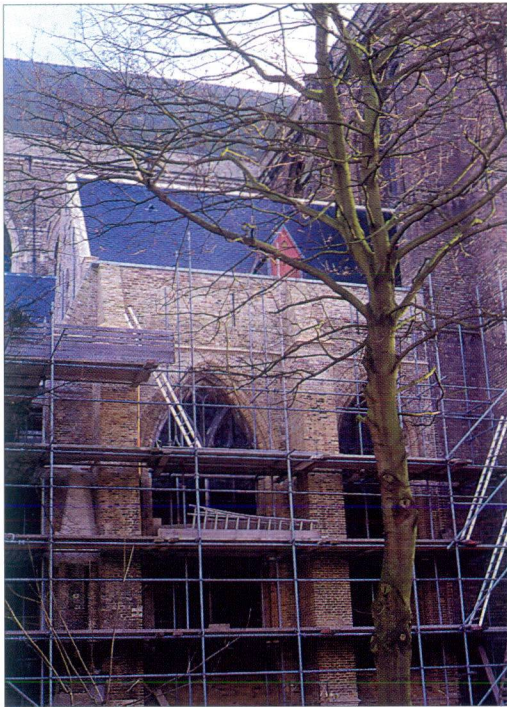
Twee West-Vlaamse begijnhoven straks op lijst Cultureel Werelderfgoed

Het was al een tijdje bekend: de Vlaamse begijnhoven zijn kandidaat om op de UNESCO-lijst van het Cultureel Werelderfgoed opgenomen te worden. Hiermee zouden ze de niet geringe eer genieten om op gelijke voet gesteld te worden met de piramiden van Gizeh, de Taj Mahal en het stadscentrum van Rome. Begin dit jaar bracht een commissie van experts een werkbezoek aan de 26 Vlaamse begijnhoven. Volgens de laatste berichten zouden er hiervan nu dertien geselecteerd zijn. In West-Vlaanderen behoren enkel Brugge en Kortrijk tot de uitverkozenen, het eerste als representatief voorbeeld van een pleinbegijnhof, het tweede als straatbegijnhof. Dit betekent dat bij voorbeeld Diksmuide uit de boot valt. De definitieve beslissing wordt verwacht voor het einde van het jaar. Wordt vervolgd... – (MR).

BRUGGE

Tolhuis: eerste fase restauratie vrijwel voltooid

De werken aan het Tolhuis, op het Jan van Eyckplein in Brugge, schieten goed op. De eerste van de drie fasen nadert de voltooiing. In het voorbije jaar werden de grote constructieve wijzigingen doorgevoerd die het gebouw voor zijn nieuwe bestemming geschikt moeten maken. Bepaalde elementen, zoals het oude sanitaire blok, werden gesloopt. Er kwam een volledig nieuw (dubbel) trappenhuis met liftkoker. Muren en funderingen werden hersteld en versterkt. De witstenen zuilen op het gelijkvloers (voormalige uitleenbibliotheek en -discotheek) werden versterkt met een stalen kern. De oude vloerniveaus werden door betonnen vloeren vervangen, om in de toekomst de boekenmassa van de Provinciale Bibliotheek en Documentatiecentrum te kunnen dragen. De kelders werden opnieuw bruikbaar gemaakt. In de kelder van het hoekhuis, die in de late 18de eeuw verbouwd werd, werden storende tussenmuren en een aftandse centrale verwarmingsketel verwijderd. De nieuwe bestemming van deze ruimte staat nog niet vast, maar er kan gedacht worden aan kleine tentoonstellingen. De vroeg 13de-eeuwse kelder in het eigenlijke Tolhuis, die volledig opgegraven was, werd terug uitgegraven. Van deze kelder is echter niets origineels meer te zien. Noch de vloer, noch de houten

De restauratie van de zij- en straalkapellen van de Sint-Salvatorcathedraal.

Boven links: de daken van de straalkapellen vóór de restauratie.

Boven rechts: de noordoost-zijde van de kerk vóór de restauratie.

Midden links: de noordoost-zijde (Schoenmakerskapel) tijdens de restauratie.

Midden rechts: dak van de sacristie, detail.

Onder: nieuw maaswerk voor één van de straalkapellen.

Vlaamse Gemeenschap, cel Monumenten en Landschappen. De resultaten waren vrij ophefmakend. Het bleek namelijk dat het huidige Tolhuiscomplex gegroeid is uit twee grote, losstaande stenen herenhuizen uit de 13de eeuw. Hierover bracht *In de Steigers* al enige malen verslag uit (jaargang 3, 1996, blz. 17-19 en jaargang 4, 1997, blz. 27-29). Het onderzoek in het Tolhuis droeg ook bij tot belangrijke nieuwe inzichten in de algemene evolutie van het huizenbestand in Brugge in de 12de en 13de eeuw. Meer informatie terzake vindt de belangstellende lezer in een recent verschenen bijdrage van Dirk Van Eenhooge: 'De vroegste bakstenen huizen in Brugge', *Brugs Ommeland*, 38 (1998), p. 107-128. Ten zeerste aanbevolen lectuur! – (MR).

AVELGEM

Tombeelmolen wordt gerestaureerd

Het gemeentebestuur van Avelgem neemt zich voor om de enige molen op zijn grondgebied te restaureren: de Tombeelmolen of Molen Decoster in Outrijve. De molen is als monument beschermd sinds 28 januari 1994, de omgeving werd op dezelfde dag beschermd als dorpsgezicht. Het gaat om een bakstenen korenwindmolen op een kunstmatige berg. Hij werd in 1923 opgetrokken, vrijwel op de plaats waar eerder een houten standaardmolen stond. Bij het voorbereidend onderzoek voor de restauratie werden in de berg twee van de vier teerlingen van de

zoldering waren bewaard. Van de vier bakstenen pijlers die de zoldering ondersteund hadden, werden alleen de funderingen teruggevonden. De muren waren wel gedeeltelijk bewaard, maar gaan nu schuil achter nieuwe, waterdichte wanden.

De werken aan het Tolhuis hebben ook toegelaten om een grondig bouwhistorisch onderzoek te verrichten. Dit werd uitgevoerd door Dirk Van Eenhooge, archeoloog bij de

Boven: de nieuwe betonnen vloer op de eerste verdieping van het Tolhuis.

Onder: Tolhuis, de kelder van het hoekhuis in restauratie. (Foto's Hugo Maertens, Brugge).

Outrijve (Avelgem):
Tombeelmolen.

vroegere molen teruggevonden. In de huidige molen is nogal wat ijzer verwerkt, wat te verklaren is door de relatief recente bouwdatum. Hoewel buiten bedrijf gesteld in 1944, is het molenmechanisme nog vrij goed bewaard gebleven en kan het zonder veel problemen weer maalvaardig gemaakt worden. Uiteraard zijn er wel restauratie- en herstellingswerken nodig en zal er een behandeling tegen houtworm moeten gebeuren. Ook de wieken (waarvan de verdekking volledig verdwenen is), de kap en de romp dienen serieus onder handen genomen. De romp moet opnieuw gevoegd en waterdicht gemaakt worden. Het restauratiedossier is volop in voorbereiding en wordt nog dit najaar ingediend bij de subsidiërende overheden. Daarnaast start de gemeente met een informatiecampagne en zal zij de bevolking van Outrijve sensibiliseren voor het restauratieproject. – (MR).

OOSTENDE

Casino beschermd

Vorig jaar is er heel wat deining geweest rond de toekomst van het casino-kursaal van Oostende. In april had de Oostendse gemeenteraad plannen goedgekeurd om het vervallen gebouw gedeeltelijk te slopen en om de overblijfselen ervan te integreren in een reusachtig en niet bepaald stijlvol flatgebouw. Kunstminnend Vlaanderen kwam niet zonder reden in het geweer en eiste dat het casino – een modernistische constructie uit het begin van de jaren '50, opgetrokken naar plannen van Leon Stynen – behouden en gerestaureerd zou worden. Dat zo'n restauratie honderden miljoenen zou gaan kosten, deed even niet ter zake en was op dat ogenblik ook bijkomstig. Het kwam er toen vooral op aan, één van de mooiste plekken van de Belgische kust te behoeden voor een stedenbouwkundige moord.

Cultuurminister Martens schaarde zich achter de verdedigers van het casino en plaatste het gebouw op 7 augustus 1997 op de 'ontwerplijst van voor bescherming vatbare monumenten'. Hierdoor werd een welkome rustpauze ingelast. De voorlopige bescherming betekende immers dat in het eerstvolgende jaar geen wijzigingen, en dus zeker geen sloop en/of verbouwingen plaats konden vinden. Men had nu de gelegenheid om nog eens rustig de mogelijkheden voor de toekomst te onderzoeken. De meest voor de hand liggende formule was een definitieve bescherming, gevolgd door een verantwoorde restauratie. Het is immers in principe de bedoeling dat een voorlopig beschermingsbesluit na verloop van tijd tot een definitieve bescherming leidt.

In het geval van het Oostendse casino was evenwel ook een ander scenario denkbaar. Hoe waardevol het gebouw in zijn originele concept ook mag zijn, het blijkt vrij moeilijk om het – met respect voor dat concept – aan te passen aan de actuele noden op het vlak van culturele infrastructuur. Het risico is niet denkbeeldig dat men na zeer dure restauratie- en herinrichtingswerken met een eindresultaat zal zitten dat onvoldoende beantwoordt aan de technische en cultuur-toeristische vereisten voor een casino van het begin van de 21ste eeuw. Onder andere om die reden bracht de bestendige deputatie van West-Vlaanderen in oktober 1997 een (niet-bindend) negatief advies uit betreffende de voorgenomen bescherming. De deputatie was van mening dat de beperkte middelen die jaarlijks voor restauraties beschikbaar zijn, bij voorkeur aan 'andere, meer behartenswaardige projecten in de monumentenzorg' besteed konden worden. Voor het casino kon men beter denken aan een nieuwbouw, die aan zeer stringente eisen zou dienen te voldoen. Zowel technisch als architecturaal en stedenbouwkundig zou het een realisatie van het hoogste gehalte moeten zijn. (Zie *In de Steigers*, jaargang 4, 1997, blz. 17-21).

Beslissen tot nieuwbouw is natuurlijk een stap in het ongewisse. Deze stap heeft men kennelijk niet durven zetten. Op 23 januari 1998 heeft de minister het definitieve beschermingsbesluit getekend. Hiermee was de toekomst van het huidige gebouw verzekerd. Het zal er nu op aan komen een goed restauratie- en verbouwingsproject uit te werken, en de nodige fondsen bijeen te brengen om het te realiseren – (MR).

HARELBEKE

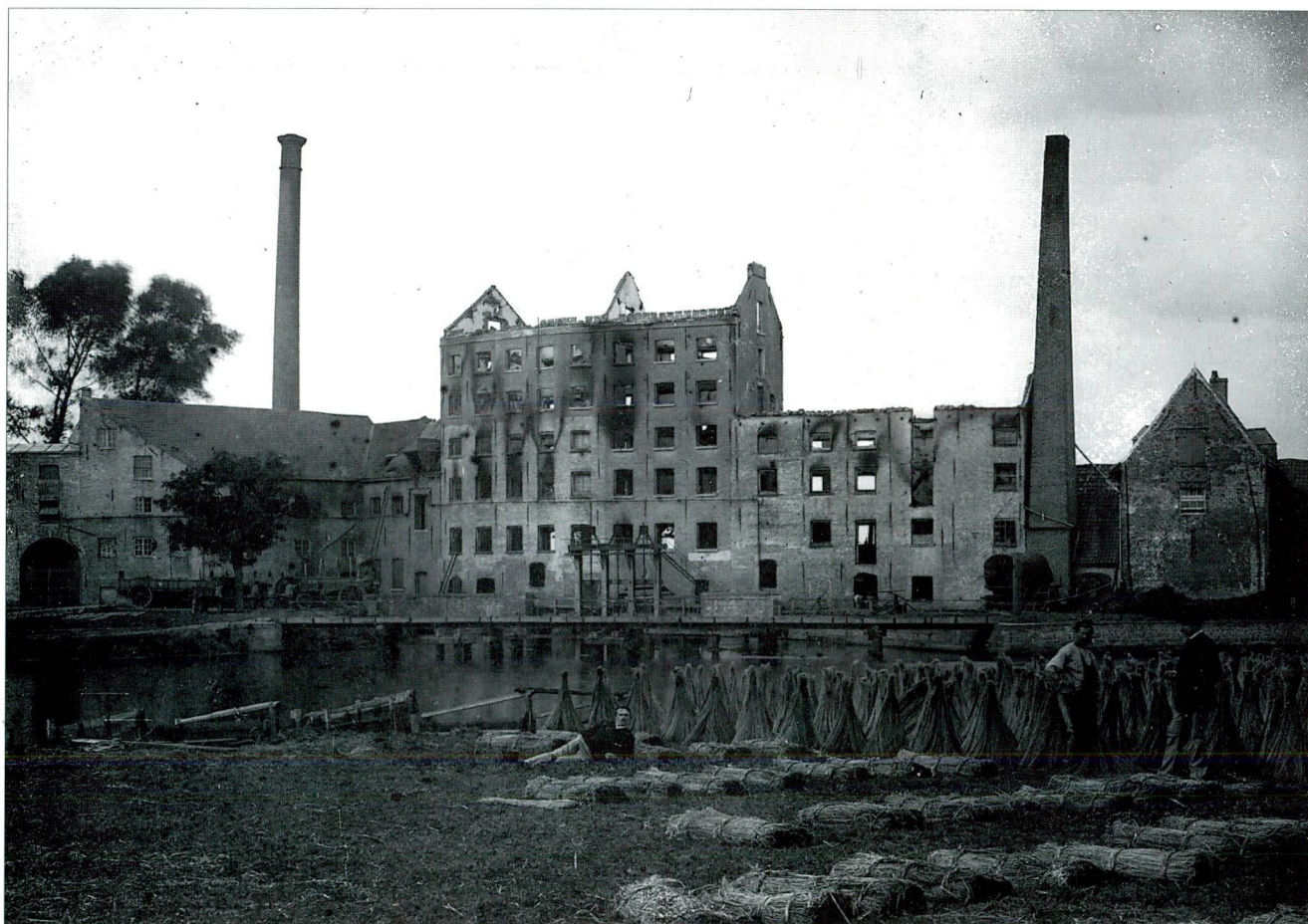
Provincieraad in de bres voor de Banmolens

De zogenaamde Banmolens van Harelbeke vertegenwoordigen een merkwaardig stuk molengeschiedenis in West-Vlaanderen. Al in de 12de eeuw bevonden zich op deze plek minstens één en vermoedelijk twee grafelijke watermolens. Iedereen die binnen een bepaalde straal rond de molens – de 'ban' – woonde, was verplicht zijn graan daar te laten malen. Vandaar ook de naam 'Banmolens'. Het debiet van de Leie volstond ruimschoots om de molens gedurende nagenoeg het gehele jaar draaiende te houden. Deze gunstige ligging verklaart waarom aldaar eeuwenlang vrijwel ononderbroken gemalen werd. Zelfs toen de schaalvergroting en de mechanisering in de 19de eeuw de traditionele wind- en watermolens stilaan gingen uitschakelen, hielden de Harelbeekse molens stand. Zij evolueerden tot een grootschalige maalderij, aanvankelijk aangedreven door

waterraderen, later door turbines. Er kwam ook stoomaandrijving. De gebouwen werden vanaf de jaren '30 van de vorige eeuw in diverse stappen vergroot. Ondanks enkele hevige branden – onder andere in 1884 en 1942 – bleef het maalbedrijf actief tot voor enkele jaren.

Voor het ogenblik staat het complex leeg. Afgezien van een turbine en de vierkante schoorsteen van de eerste stoommachine is er niet zoveel meer dat rechtstreeks aan het maalderijverleden herinnert. Maar het complex op zich is een belangrijke getuige van het eeuwenoude industriële verleden van de plek en leent zich bovendien goed voor herbestemming. Als bouwvolume is het sterk beeldbepalend voor de omgeving. De geres-taureerde waterturbine zou zelfs geschikt zijn om elektriciteit op te wekken. Er zijn dus voldoende redenen om het geheel als monument te beschermen. De Werkgroep West-Vlaamse Molens en de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie (V.V.I.A.) hadden in het verleden al gepleit voor een dergelijke bescherming. Op 17 februari 1997 tekende de minister van Cultuur het besluit waardoor de Banmolens op de lijst van voor bescherming vatbare monumenten geplaatst werden. De omgeving werd voorlopig beschermd als stadsgezicht. In de daaropvolgende maanden adviseerden zowel de gemeente Harelbeke als de bestendige deputatie van West-Vlaanderen gunstig over de voorgenomen bescherming, al wenste eerstgenoemde wel enkele percelen uit de afbakening van het te beschermen stadsgezicht te lichten. Ook de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen bracht een

Harelbeke, de Banmolens kort na de brand van 23 augustus 1884 (foto verzameling Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief, Brugge).

gunstig advies uit. Enkel de Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen (een onderafdeling van Koninklijke Commissie) formuleerde een ongunstig preadvies. Dit heeft geleid tot uitstel van de definitieve bescherming: op 17 februari 1998, toen de wettelijke termijn van één jaar verstreken was, stond er nog steeds geen ministeriële handtekening onder het beschermingsbesluit. Op 24 maart werd de geldigheidsduur van de voorlopige bescherming wel met zes maand verlengd.

Deze gang van zaken verontrustte de V.V.I.A., de West-Vlaamse molenliefhebbers en alle anderen die met de toekomst van de Banmolens begaan waren. De kwestie kwam ook ter sprake in de West-Vlaamse provincieraad. In de zitting van 28 mei 1998 hield raadslid Willem Libert uit Harelbeke een interpellatie, waarin hij aandrong op een actie vanuit de Provincie. Naar aanleiding hiervan besloot de raad om een brief naar de minister te sturen, waarin uiting gegeven werd aan de bezorgdheid van de Provincie en aangedrongen werd om de beschermingsprocedure spoedig in gunstige zin af te ronden. – (MR).

LICHTERVELDE

Dossier Vancoillie in een stroomversnelling

Het waren een beetje lokale beroemdheden geworden in Lichtervelde. Sinds op 9 juli 1996 hun bedrijfje in de Statiestraat als *monument met industrieel-archeologische waarde* beschermd werd, hadden Germain en Isabelle Vancoillie heel wat nieuwsgierige bezoekers over de vloer gehad. Broer en zus die een vooroorlogse zagerij, olieslagerij en maalderij runden: het sprak duidelijk tot de verbeelding van velen. Televisiestations kwamen filmen, journalisten en fotografen kwamen langs met blocnote, cassetterecorder en camera in aanslag, gemeente- en provinciebestuur kwamen op bezoek. Ondanks alle drukte bleven de Vancoillies bescheiden en vriendelijk als steeds. Bezoekers kregen een kop koffie, en wie het vriendelijke aanbod niet afsloeg kon 's morgens vroeg al een *druppel* krijgen. Germain demonstreerde met ingehouden trots en pretoogjes zijn machines: de indrukwekkende pletstenen van de kollergang, de merkwaardige éencylinderdieselmotor van Engelse makelij en de (eveneens Engelse) oude scheepsmotor die de maalderij aandreef. Alleen al het opstarten van die scheepsmotor was een belevenis: er diende onder andere eerst een onderdeel met een gasbrander verwarmd te worden vóór je hem aan de praat kreeg. Maar eens hij op dreef was, liep hij als een trein: soepel en krachtig, met een hels lawaai en in een waas van oliedamp. Isabelle regeerde in de keuken. In een hoek bij het raam stond een bureau met een reeks ordners. Want zij zorgde voor de papieren. Op Open Monumentendag 1997 hadden Germain en Isabelle de vele bezoekers nog persoonlijk rondgeleid.

Kort nadien gebeurde het onverwachte. Isabelle werd ziek. Zij moest naar het ziekenhuis in Torhout en overleed er op 6 oktober 1997. Voor Germain kwam de klap hard aan. Hij sukkelde nog de winter door, maar overleed op zijn beurt in het Brugse Sint-Janshospitaal op 27 maart jongstleden. Het bedrijf bleef verweesd achter.

Voor het gemeentebestuur betekenden die plotse overlijdens dat het de zorg voor dit industrieel-archeologische erfgoed sneller in handen kreeg dan voorzien. Lichtervelde was al eerder van plan om het bedrijfje op termijn te verwerven en het een museale bestemming te geven. Er hadden reeds gesprekken plaats gevonden met broer en zus Vancoillie. Maar tot definitieve resultaten was men nog niet gekomen. Nu bleken de erfgenamen onmiddellijk bereid om het volledige eigendom, met inbegrip van de twee woonhuizen die vooraan op het erf staan, van de hand te doen. De beslissing tot aankopen zou genomen worden in de gemeenteraadszitting van 6 juli. Bij het ter perse gaan kon vernomen worden dat de transactie inderdaad door de raad unaniem goedgekeurd werd. Het gemeentebestuur zal nu laten onderzoeken welke instandhoudings- en restauratiewerken nodig zijn en hoe de plek vervolgens op aantrekkelijke, didactisch verantwoorde en veilige wijze voor bezoekers opengesteld kan worden. Tegelijk zal men nagaan welke de beste beheersstructuur is voor een dergelijke museale site en wie als partners bij dit beheer betrokken kunnen worden. Bij dat alles rekenen ze in Lichtervelde ook stellig op het advies en de steun van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie, Monumenten en Landschappen en de Provincie. – (MR).

Lichtervelde, wijlen Germain Vancoillie bij zijn monocylinderdieselmotor, voorjaar 1997.

Brugse wijk te boek gesteld

In de onophoudende stroom Brugge-publicaties is enige tijd geleden een boek verschenen dat opvalt door zijn enigszins ongewone aanpak. Het is geen algemeen Brugge-boek en evenmin een monografie gewijd aan één monument, figuur of instelling. Het brengt een beeld van een stadswijk, en dan nog niet eens van een bijzonder toeristische of commerciële wijk. Onderwerp is de buurt die groeide rond de Coupure, een kanaal dat in 1751-1753 gegraven werd om de doorvaart van de stad – voor binnenschepen en (kleine)

zeeschepen – te vergemakkelijken. Voordien was het een eerder schaars bewoond stadsdeel met veel groene ruimten: kloostertuinen (van dominicanen en minderbroeders), tuinderijen, blekerijen en in de middeleeuwen ook raamlanden voor de textielnijverheid. Na het graven van de Coupure vestigden er zich vooral in de loop van de negentiende eeuw een aantal bedrijven en handelaars die voor het transport van grondstoffen of afgewerkte producten op vervoer te water aangewezen waren. Tegelijk leidde de aangroei van de stadsbevolking in diezelfde negentiende eeuw tot de bouw van talrijke arbeiderswoningen. Na de Tweede Wereldoorlog verdwenen de commerciële en maritieme bedrijvigheid vrijwel geheel, terwijl

De Coupurewijk in Brugge
(foto Airprint, Brussel).

ook het 'volkse' karakter van wijk geleidelijk afzwakte.

Het boek is grotendeels het werk van journalist Walter Baes, die mocht rekenen op de medewerking van Johan Willems, André De Blicq en verschillende (oud-)buurtbewoners. Hoewel het geen wetenschappelijke pretenties heeft, levert het een goed overzicht van de ontwikkeling van de buurt door de eeuwen heen. Bovendien bevat het een gedetailleerd overzicht van alle gebouwen die om sociaal-economische, historische of kunsthistorische redenen belangrijk zijn. Daaruit blijkt een verrassende rijkdom aan merkwaardige oude huizen, wat weer eens bewijst dat ook de minder toeristische stukken van de Brugse binnenstad vol staan met kleine monumenten. Het overvloedig geïllustreerde boek is op verzorgde wijze vormgegeven en gedrukt door uitgeverij De Garve

uit Brugge. Mede door de zeer democratische verkoopprijs was de volledige oplage in een paar maanden uitverkocht. – (MR).

W. Baes, J. Willems, A. De Blicq, *Van Rame tot Coupure. Geschiedenis van een Brugse wijk*, Brugge, De Garve, 1997, 224 p.

Een Blankenbergse kerk vol geschiedenis

Tijdens de negentiende eeuw groeide Blankenberge uit tot een mondaine badplaats. Onder deze badgasten bevonden zich een groot aantal katholieken die voornamelijk in de Sint-Anthoniuskerk de eredienst bijwoonden. Door de aanwezigheid van deze nieuwe groep gelovigen en door de sterke groei van de Blankenbergse bevolking bleek de bestaande Sint-Anthoniuskerk al snel te klein. Aanvankelijk, in 1863, wordt de provinciale architect Pieter Buyck aangezocht om plannen te tekenen voor de uitbreiding van het gotische bedehuis. Deze plannen werden nooit uitgevoerd aangezien men uiteindelijk verkoos om een nieuw kerk te bouwen. Na veel getouwtrek wordt in 1877 beslist om het nieuwe bedehuis te realiseren naar de plannen van de te Blankenberge wonende architect Jozef Hoste (1833-1899). De bouw van de nieuwe kerk in neo-Romaanse stijl ving aan in 1885.

De Molenstraat in Blankenberge, met op de achtergrond de Sint-Rochuskerk, begin 20ste eeuw (verzameling Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief, Brugge).

Rue du Moulin et l'Eglise

Blankenberghe

De Demeestermolen op zijn oorspronkelijke standplaats in Gijverinkhove, toestand in 1970. De molen werd in 1970 afgebroken en in 1973 herbouwd en in 1973-1974 heropgebouwd in Oostvleteren (foto Luc Devliegheer).

De nog onvoltooide kerk, die sinds 1889 in gebruik genomen was voor de eredienst, werd in 1896 toegewijd aan de Heilige Rochus. Het was pas in 1903 dat de toren gerealiseerd werd.

In zijn boek gaat Robert Boterberge uitvoerig in op de vele problemen rond het tot stand komen van de Sint-Rochuskerk. Als illustraties zijn een aantal historische inplantingsplannen en originele architectuurtekeningen van de kerk afgebeeld. Daarnaast wordt ook de nodige aandacht besteed aan de interieur-aankleding en het patrimonium van dit gebouw. Zo blijkt de Sint-Rochuskerk een aantal interessante stukken edelsmeedwerk te herbergen. Ook de volksdevotie en de lokale parochiale geestelijkheid komen uitvoerig aan bod. – (JC).

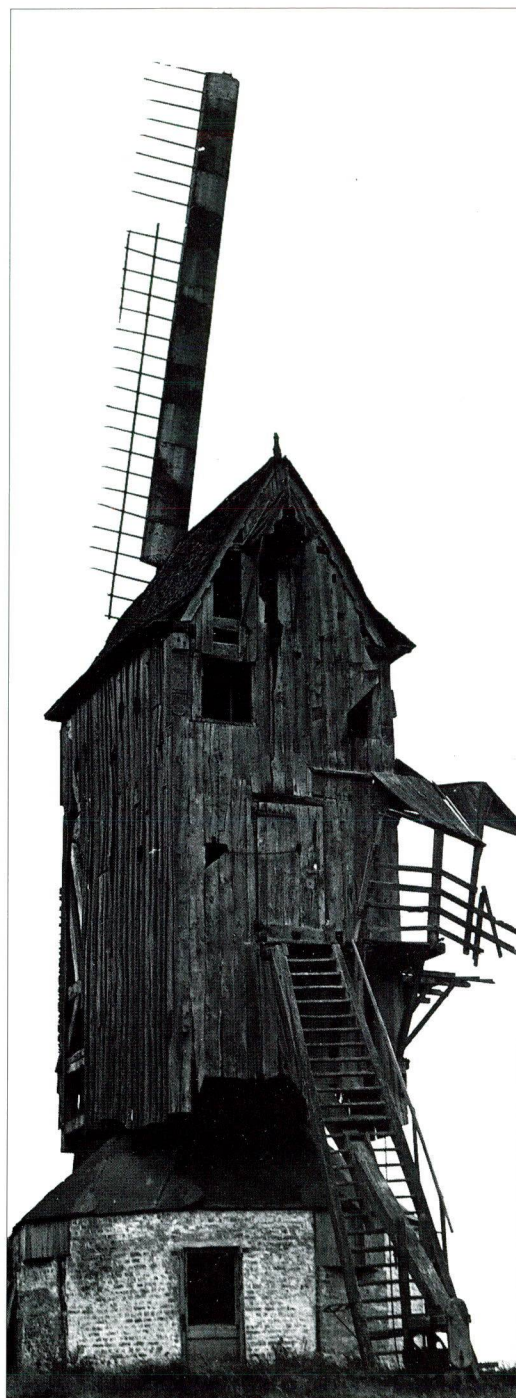
Robert Boterberge, *De Sint-Rochuskerk te Blankenberge*, Blankenberge 1996, 191 p.

Molens in de hoppevelden

Dat de provincie West-Vlaanderen een rijk molenpatrimonium heeft is al lang geen geheim meer. In 1995 verscheen van de hand van John Verpaalen reeds een publicatie over de molens in de Frontstreek, nu is het de beurt aan de molens in de streek rond Poperinge. Tijdens de negentiende eeuw was het Hoppeland nog vele houten staakmolens en twee watermolens rijk. De auteur geeft in de inleiding een beknopte geschiedenis van het molenbestand in het Hoppeland. Vervolgens wordt nader ingegaan op de geschiedenis van een 45-tal al dan niet verdwenen molens.

In deze historische bijdragen wordt aandacht besteed aan de oprichting van de molen, de verschillende benamingen, de opeenvolgende molenaars en de eventuele afbraak of vernietiging van de molen. Dit alles wordt geïllustreerd met een schat aan historisch beeldmateriaal (foto's, tekeningen en schilderijen). – (JC).

John Verpaalen, *Molens van het Hoppeland*, Kortrijk 1997, 175 p.

IN DE STEIGERS

In de Steigers – Monumentennieuws uit West-Vlaanderen

verschijnt drie maal per jaar en is een uitgave van de Provinciale Dienst voor Cultuur, Sectie Cultureel Erfgoed, in opdracht van de Bestendige Deputatie van de Provincie West-Vlaanderen

■ **Redactie-adres:** In de Steigers, Dienst voor Cultuur, Provinciehuis Boeverbos, Koning Leopold III-iaan 41, 8200 Sint-Andries (Brugge)

■ **Redactionele coördinatie:** Marc Ryckaert en Jeroen Cornilly

■ **Vormgeving en druk:** Provincie West-Vlaanderen, Grafische Dienst

■ **Verantwoordelijke uitgever:** Ludo Valcke, directeur Dienst voor Cultuur, Provincie West-Vlaanderen

■ **Abonnementen:** Particulieren 100 frank per jaar, bibliotheken en andere instellingen (met factuur) 200 frank per jaar, over te maken op rekening nummer 091-0098046-08 t.n.v. Provincie West-Vlaanderen, Dienst voor Cultuur, Koning Leopold III-iaan 41, 8200 Sint-Andries-Brugge, onder vermelding van "In de Steigers" en de gewenste jaargang. Losse nummers: 60 frank.

■ **Oude nummers:** Sommige oude afleveringen zijn nog beperkt verkrijgbaar: 1996/1 en 2; 1997/1, 2 en het speciale Open Monumentendagnummer. Prijs: per aflevering 60 frank (Open Monumentendagnummer 20 frank), per jaargang 100 frank. De andere afleveringen zijn helaas niet meer voorradig.

■ **Werken mee aan dit nummer:** Géry Cappon, Jeroen Cornilly, Benoît Delaey, Johan Mahieu, Marc Ryckaert, Jurgen Vanpraet.

■ **Illustratieverantwoording:** – ACL/KIK, Brussel: blz. 22 – Airprint, Brussel: blz. 28 – Jeroen Cornilly, Sint-Kruis: blz. 8 onder, 11 rechts, 12 onder, 23 midden rechts – Arnoud Debonnet, Sint-Andries: blz. 10 – Jo Deman, Brugge: blz. 31 – Benoît Delaey, Brugge: blz. 9 – Luc Devliegheer, Sint-Michiels: blz. 30 – Antoon Janssens, Brugge: blz. 8 boven, 11 links – Hugo Maertens, Brugge: blz. 1, 2 rechts midden, 3, 7, 16, 17, 19, 20 boven, 24, 32 – Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief (PBC), Brugge: blz. 26, 29 – Marc Ryckaert, Sint-Andries: blz. 2 (behalve rechts midden), 4, 5, 6, 12 boven, 20 onder, 21, 23 (behalve midden rechts), 25, 27 – Fototheek Stedelijke Musea, Brugge: blz. 13, 14, 15.

Vierde provinciale molenaarscursus

De provincie West-Vlaanderen startte, in samenwerking met de Werkgroep West-Vlaamse Molens vzw, op 24 januari 1998 de vierde provinciale molenaarscursus, waarvoor 52 deelnemers zich ingeschreven hebben. Die cursus leidt tot het behalen van het officiële diploma van Meester-Molenaar van de Vlaamse gemeenschap.

Hiervoor dient de cursist op zaterdag een theoretische lessenreeks te volgen, die bestaat uit een didactische uiteenzetting, in de namiddag gevolgd door molenbezoeken in West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Nederland. In die theoretische reeks komen alle aspecten over de molen aan bod: de geschiedenis, de molentypes (houten staakmolens, de stenen bovenkruiers, de watermolens), de geëigende terminologie, de molenaar en het weer, wiekverbeteringssystemen, het opstellen van beschermings- en restauratiedossiers... Hierna volgt een examen dat de geslaagden toelaat een stage te volgen.

In het tweede deel van de cursus moet de cursist, om het diploma te kunnen behalen, een stage volbrengen van minstens 100 uur op een maalvaardige molen. Het is bovendien aanbevolen om de praktijklessen zowel op een staakmolen als op een stenen molen te doorlopen. De cursist wordt hierbij begeleid door een gediplomeerd molenaar. De deelnemers beschikken over een stageboek dat ingevuld wordt door de stagiair en de stagebegeleider. Er wordt bijzonder veel aandacht besteed aan het opleggen van de zeilen, het bedienen van de vang en alle andere mechanische onderdelen van de molen op de maal-, steen- en luizolder. Verder is de opleiding in het correct kruien en het gebruik van de gepaste smering van de in elkaar draaiende onderdelen van groot belang voor de aspirant-molenaar. Ook na het praktische gedeelte volgt een examen. De cursist krijgt de gelegenheid om zijn opleiding tot *meester-molenaar* af te ronden in een tijdspanne van bijna twee jaar, want eind 1999 is de diplomautreiking voorzien.

Het provinciebestuur hecht bijzonder veel belang aan de opleiding van molenaars in West-Vlaanderen, omdat zij o.m. zelf meerdere maalvaardige molens in eigendom heeft (Pollinkhove, Damme, Harelbeke, Poelkapelle, Sint-Michiels), waarvoor een permanente bemanning en bediening noodzakelijk is. Dit belang wordt verder nog extra ondersteund door de financiële en de logistieke ondersteuning van de cursus door het provinciebestuur. De provincie betaalt per cursist 2000 frank, waardoor de deelnameprijs verlaagd wordt tot 4500 frank. Verder stelt de provincie haar lokalen in het *Provinciehuis Boeverbos* (Sint-Andries) en in het *PIH* in Kortrijk gratis ter beschikking voor de theoretische lessen en de examens. Ook al het didactische materiaal wordt aan de lesgevers en aan de *Werkgroep West-Vlaamse Molens* gratis ter beschikking gesteld. Bovendien wordt in de *Grafische Dienst* van de provincie de lijvige, waardevolle en goed

gedocumenteerde cursus voor alle deelnemers gemultipliceerd.

Eind maart 1998 heeft de provincie, op advies van de *Provinciale Commissie voor het Behoud en de Bescherming van het West-Vlaamse Molenpatrimonium*, de nieuwe editie van *Wenkende Wieken*, die op 25.000 exemplaren gedrukt is, uitgegeven. Die brochure wordt gratis verspreid over de heel West-Vlaanderen. Sinds 1 januari 1998 heeft gedeputeerde Peuteman de voorzitterssjerp van die commissie overgedragen aan zijn collega gedeputeerde Gerrit Defreyne en is het secretariaat van de molencommissie overgeheveld naar de *Dienst voor Cultuur* van de provincie.

Géry Cappon

Volgende bladzijde: Sint-Salvatorskathedraal Brugge, zuidelijke transeptgevel. Lithografie door Manche, in O. Delepierre, *Album Pittoresque de Bruges*, 1837-1840, tussen p. 94 en 95 (privé-verzameling, Sint-Andries - foto Hugo Maertens, Brugge).

De deelnemers aan de vierde provinciale molenaarscursus (foto Jo Deman, Brugge).

